Ny solidaritet

Arbeiderpartiets program 2005 – 2009

Arbeiderpartiets program

vedtatt på landsmøtet i Arbeiderpartiet 10. april 2005

Arbeiderpartiet

Postboks 8743 Youngstorget

0028 Oslo

Tlf. 24 14 40 00

www.dna.no

Ny solidaritet

Arbeiderpartiets program 2005 – 2009

Arbeiderpartiet

Innhold

Et nytt flertall – En ny solidaritet 4

Våre verdier: Frihet, solidaritet og like muligheter 5
De grunnleggende sosialdemokratiske ideer 6
Frihet for alle mennesker 6
Alle skal ha like muligheter 7
En ny solidaritet 8
Å skape og dele 8
Demokrati betyr folkets styre 9
Sosialdemokratiet er grenseløst 10
Vi vil videre 10

Kunnskapssamfunnet: Arbeid og utdanning 11
En skole med mer tid til læring 12
Høyere utdanning er spydspissen 14
Forskning av høy kvalitet 14
Læring hele livet 16
Partnerskap for nyskaping og næringsutvikling 16
En aktiv industripolitikk 18
En ny og helhetlig kystpolitikk 19
En nasjonal strategi for fisk og sjømat 19
Levende lokaldemokrati – livskraftige regioner 20
Gode kommunikasjoner i hele landet 21
Levende landbruk 22
Arbeid til alle 23
Et arbeidsliv med plass til alle 24
Godt og aktivt statlig eierskap 25
Energilandet Norge 25
Et mer rettferdig skattesystem 27
Økonomiske utfordringer og rammebetingelser 27

Opplevelsessamfunnet: Kultur, miljø og livskvalitet 29
Det store kulturløftet 30
Ren luft - rent vann - ren jord 31
Gode forhold for frivillig arbeid 32
Satsing på idrett 33
Forebygging for god helse 33
Folkekirke og livssynsmangfold 34
Samisk nåtid og framtid 34

Velferdssamfunnet: Omsorg og ansvar 37
Trygge familier – trygg oppvekst 38
Et helsevesen i verdenstoppen 39
Aktiv og trygg alderdom 40
Rettferdig pensjon til å stole på 41
Sosial rettferdighet 43
Økt likestilling 44
Et inkluderende samfunn 44
Ny sosial boligbygging 45
Kamp mot kriminalitet 46
En offentlig sektor som hjelper folk 47
Et løft i kommuneøkonomien 48

Det globaliserte samfunn: Fordeling og styring 49
Norge har ansvar 50
Rettferdig fordeling globalt 50
Internasjonal styring og rettsorden 51
Rett til arbeid 52
Etiske retningslinjer og verdier 53
Utvikling og bistand 53
Globalt ansvar for miljøproblemene 55
Europa og EU 55
En aktiv nordområdepolitikk 57
Ny sikkerhetspolitikk i en forandret verden 57
Norske forsvarsutfordringer 58
Flyktninger og innvandring 59

Stikkordsregister fra A til Å 61

Et nytt flertall – En ny solidaritet

Arbeiderpartiet ønsker et nytt flertall på Stortinget ved valget 12. september. Målet er en ny politisk kurs for Norge. En kurs som bidrar til å skaffe arbeid til alle, til å gjøre Norge til et av verdens sterkeste kunnskapssamfunn og til å gi alle en trygg og verdig alderdom. Vi vil prioritere velferd og fellesskapsløsninger framfor store skatteletter til de som tjener mest. Stortingsvalget handler om hvordan vi vil at Norge skal utvikle seg i årene framover. Vi skal velge om vi ønsker fire nye år hvor høyresiden styrer eller en ny solidaritet.

Den politikken Arbeiderpartiets stortingskandidater går til valg på, finner du i dette programmet. Her er de grunnleggende ideer Arbeiderpartiet står for, og hva vi vil arbeide for i perioden 2005-2009. Vi peker ut en annen retning for samfunnsutviklingen. Alle forslag i programmet avhenger av at vi oppnår politisk flertall for dem, og at det er økonomisk rom for at de kan gjennomføres.

Nye utfordringer, ideer og løsninger bidrar til at det norske samfunnet stadig er i utvikling. Det må også velferdstjenestene være. Arbeiderpartiet vil ha en veldrevet og effektiv offentlig sektor, og er utålmodig etter å videreutvikle velferdssamfunnet.

I de neste fire årene vil vi særlig prioritere fem store oppgaver:

Å skape arbeid til alle. Dette er fortsatt vår viktigste jobb. Vi vil øke verdiskapingen i hele landet og ha en mer aktiv næringspolitikk. Samtidig må vi gjøre arbeidslivet mer inkluderende og menneskevennlig, og ikke stenge noen ute. Det må bli mulig for flere å arbeide - også de som ikke kan yte 100 prosent hele tiden.

Å gjøre Norge til et av verdens fremste kunnskapssamfunn. Kravene til kunnskap vil bare øke både for framtidig verdiskaping og for samfunnsdeltakelse. Det stiller nye krav til utdanningssystemet, og det stiller nye krav til arbeidslivet. Arbeiderpartiet vil skape en skole med mer tid til læring, og vi vil satse sterkt på kultur, forskning, utvikling og entreprenørskap. Alle skal få mulighet til å tilegne seg læring og kompetanse hele livet.

Å gjøre pensjonssystemet tryggere og mer rettferdig. Alle skal kunne leve av sin pensjon. Vi vil styrke Folketrygden, sikre tjenestepensjon til alle og spesielt sikre kvinners rett til en god pensjon. Samtidig må vi sørge for at systemet fremdeles er trygt når det i fremtiden blir færre yrkesaktive for hver pensjonist.

Å skape mer sosial rettferdighet. Vi vil motvirke fattigdom og økte forskjeller. Derfor vil vi gi alle mennesker som ikke deltar i det ordinære arbeidsmarkedet, et tilbud om kvalifiseringsarbeid, utdanning eller annen meningsfull virksomhet. Arbeiderpartiet vil ha slutt på at mennesker blir kasteballer mellom forskjellige offentlige etater, og vil derfor ha en bedre samordning av ulike velferdstjenester.

Å øke Norges internasjonale engasjement. Vi vil bidra alle steder og på alle måter vi kan for å bekjempe fattigdom og urettferdighet. Vi vil kjempe for et internasjonalt rettssamfunn og en bedre organisert verden. Og vi vil engasjere oss aktivt for å få fredelige løsninger på konflikter og krig. Det handler ikke bare om å hjelpe de det gjelder, men også om å gjøre det tryggere for oss selv.

For å få gjennomført disse og andre saker som står omtalt, er vi avhengig av et nytt flertall på Stortinget og sterk oppslutning om Arbeiderpartiet ved valget. Vi ber derfor om støtte fra alle som ønsker en ny solidaritet og en annen kurs for Norge.

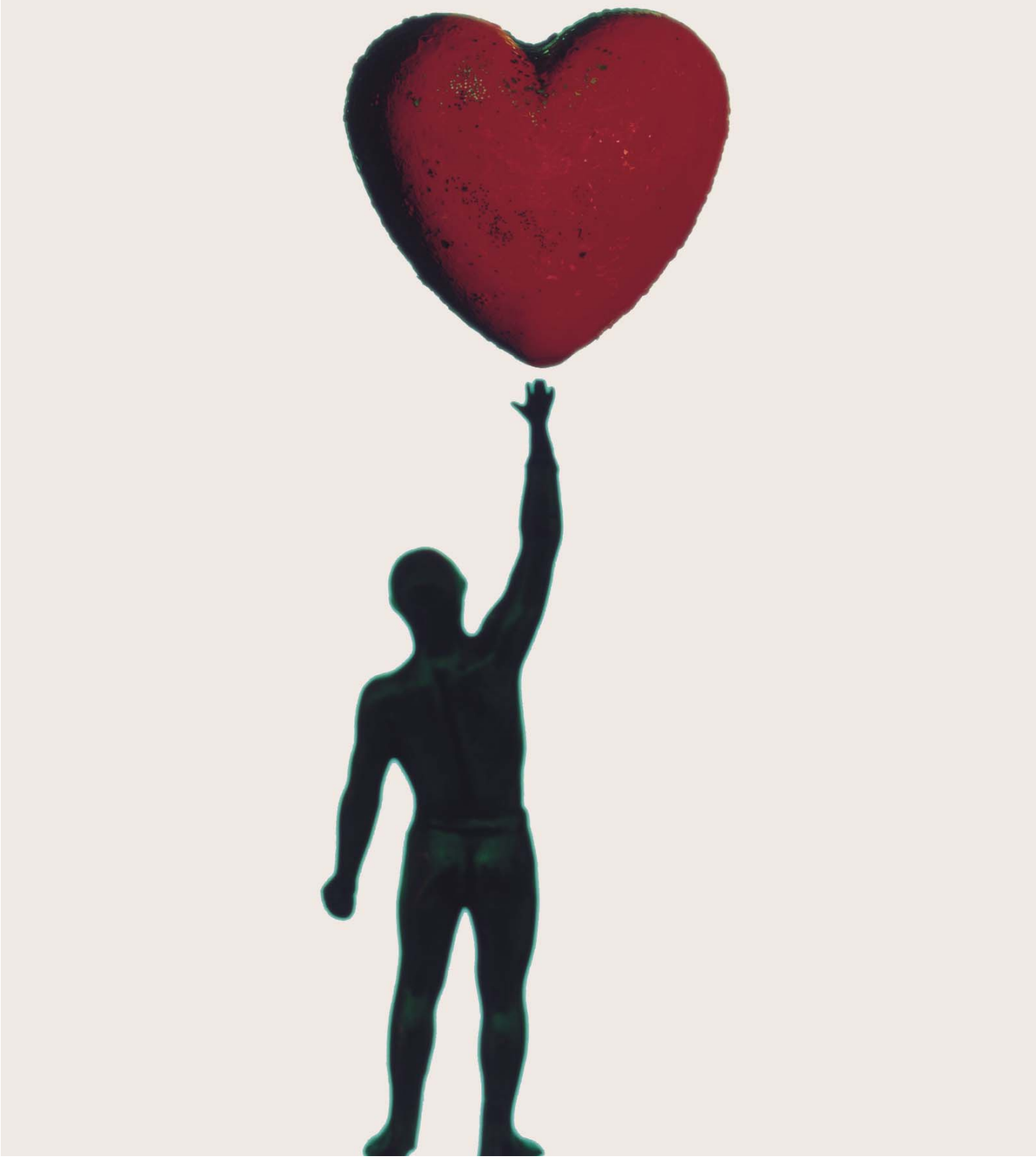

Våre verdier:

Frihet, solidaritet og like muligheter

De grunnleggende sosialdemokratiske ideer

1 Arbeiderpartiets visjon er en rettferdig verden uten fattigdom, i fred og i økologisk balanse, der menneskene er frie og likestilte og har innflytelse på sine livsvilkår.

2. Alle mennesker er unike, uerstattelige og like mye verdt. Hver og en av oss skal ha mulighet for å virkeliggjøre vår drøm om et godt liv. Ikke noen få. Ikke flertallet, men alle.

3. Vi mener at sosialdemokratiet er den retning som kan virkeliggjøre dette målet. Det moderne sosialdemokrati bygger på et sosialt, demokratisk, humanistisk, og samfunnskritisk grunnlag. Sosialdemokrati innebærer at viktige samfunnsoppgaver løses i fellesskap. Vi vil ha et samfunn med frihet og like muligheter for alle. Vi vil ha et samfunn som tar vare på de som ikke klarer seg helt på egen hånd, og sørger for at de kan leve et liv i verdighet. Solidaritet mellom mennesker er en forutsetning for å kunne skape et slikt samfunn.

   Arbeiderpartiets mål og verdigrunnlag skal avspeile seg i vår politikk og konkrete handlinger.

Frihet for alle mennesker

4. Alle mennesker søker frihet. Friheten er ekte bare når den gjelder for alle. For Arbeiderpartiet er frihet for alle mennesker et overordnet mål.

   Frihet forutsetter rettigheter som skal gjelde for alle. Stemmerett, ytringsfrihet og rettssikkerhet er forutsetninger for frihet. Frihet gir den enkelte mulighet til å velge annerledes enn andre.

5. Ekte frihet handler likevel om mye mer enn rettigheter. Det forutsetter trygghet i et samfunn og muligheter til å gjennomføre de mål man setter seg. Urettferdighet, store forskjeller og negativ sosial arv holder mennesker i ufrihet. For Arbeiderpartiet er det et mål å fjerne slik ufrihet, slik at friheten er reell for alle.

   For at vi skal få dette til kreves det fellesskapsløsninger. Fellesskapet er til for å gi enkeltmennesket større personlig frihet enn de oppnår alene.

6. Frihet er ikke en rett til å skape ufrihet for andre. Kamp for frihet og individuelt mangfold er ikke en kamp for egoisme. Å sette den absolutte personlige frihet over hensynet til andre mennesker og til fellesskapet, er ikke det som ligger i vårt frihetsbegrep. Frihet betyr også å slippe til andre, å gi andre frihet.

   Frihet gir muligheter, men innebærer ansvar. Rettigheter balanseres av plikter. Alle mennesker har et ansvar – både for seg selv, for andre og for fellesskapet.

7. Frihet krever toleranse for ulikheter. Det er grunnleggende positivt at mennesker velger, tenker og fremstår forskjellig. Derfor har minoriteter krav på særlig vern. Men det betyr ikke at vi skal tolerere valg og handlinger som skaper ufrihet for andre.

Alle skal ha like muligheter

8. Alle mennesker er enestående. Vi har kommet til verden med forskjellige forutsetninger og talenter. For Arbeiderpartiet er mangfold en egen verdi og en viktig drivkraft i samfunnet.

   Likevel er alle mennesker like mye verdt. Derfor har alle krav på å få de samme muligheter til å utvikle seg, utnytte sine evner og leve sine liv. Dette gjelder uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn, religion, seksuell orientering og etnisk tilhørighet. Å gi alle like muligheter er en nødvendig forutsetning for at alle skal ha frihet.

9. Norge har kommet langt når det gjelder å gi alle adgang til utdanning, helsetjenester og velferdsytelser. Den enkelte har fått rettigheter som medlem av samfunnet. Vi har valgt å gjøre de viktigste godene tilgjengelig for alle borgere. Ordningene er universelle. Det har bidratt til å gjøre Norge til et av de land med minst forskjeller, og med stor frihet.

   Vårt valg av universelle velferdsløsninger skyldes at vi mener velferdsstaten skal være til for flere enn de som faller utenfor. Vi har felles velferdsarenaer for alle innbyggere. Det har i seg selv verdi, fordi alle inkluderes og opplever å få noe tilbake for det de betaler inn til fellesskapet. Arbeiderpartiet vil bygge videre på universelle løsninger, og gi disse en kvalitet som gjør dem attraktive for alle.

10. Like muligheter innebærer imidlertid mer enn valgfrihet og formelt lik adgang til velferdsgoder. Det innebærer at alle kan vite at de får de samme mulighetene til personlig utvikling, uavhengig, av sosialt utgangspunkt. Det er store forskjeller i evnen og muligheten folk har til å benytte disse godene.

    Muligheter handler om å anspore den enkelte til å ta seg selv i bruk på måter som kommer individet og fellesskapet til gode. Hvis samfunnet organiseres med sperrer og stengsler, hvis skolene og arbeidslivet organiseres slik at menneskene ikke får brukt sine evner, vil den enkeltes liv bli fattigere og hele samfunnet vil tape.

11. Alle har forskjellig utgangspunkt. Hvor man kommer fra skal ikke avgjøre hvor man skal. Derfor betyr vårt ønske om like muligheter også at vi må gi noen mer støtte enn andre for å reelt kunne ha like gode muligheter. Og det betyr at mennesker må få en ny sjanse om de kommer uheldig ut.

    Det er mange grunner til at noen trenger ekstra bistand for reelt å få like gode muligheter som andre. Noen har funksjonshemninger som gjør at de trenger spesiell tilrettelegging. Andre møter diskriminering i arbeidslivet på grunn av kjønn, alder eller etnisk tilhørighet. Arbeiderpartiet vil aktivt bekjempe enhver form for diskriminering.

    Når man diskriminerer taper ikke bare den som utsettes for det, men også samfunnet og fellesskapet fordi talenter og evner ikke blir brukt. For Arbeiderpartiet er det et samfunnsansvar å gi ekstra støtte for å motvirke og oppveie for systematisk forskjellsbehandling, slik at mulighetene reelt blir de samme for alle.

12. Det norske samfunnet har alltid vært flerkulturelt. I dag er det sammensatt av samfunnsborgere med bakgrunn fra flere kulturer enn tidligere. Arbeiderpartiet mener at dette er en grunnleggende positiv utvikling. Vi vil gi både grupper og individer med annen kulturbakgrunn enn majoritetssamfunnet reelt de samme muligheter, rettigheter, plikter og ansvar som flertallet.

En ny solidaritet

13. Ingen kan klare seg helt alene. Selv de sterkeste kan bli svake. Alle trenger å vite at noen stiller opp når vi har bruk for hjelp. For Arbeiderpartiet er solidaritet vilje til samhold og uttrykk for ansvarsfølelse overfor andre. Solidaritet er en forutsetning for frihet og for at alle skal få like muligheter. Solidariteten må være grenseløs, og omfatte både nålevende og framtidige generasjoner.

    I forrige århundre bidro solidaritet til at det store flertall av befolkningen fikk bedre muligheter og økt velstand. I dag vil solidaritet i større grad innebære at flertallet må bidra for at et mindretall skal få det bedre.

14. Et solidarisk samfunn tar vare på de som er avhengig av hjelp for å klare seg. Men det lager også fellesskap som omfatter alle. I et moderne samfunn er et omfattende offentlig ansvar for – og finansiering av - fellesoppgaver et uttrykk for solidaritet. Vi ønsker å fastholde en solidarisk finansiering av grunnleggende velferdsgoder, og et progressivt skattesystem som sikrer økonomisk omfordeling.

15. De siste års samfunnsutvikling har skapt et behov for en ny solidaritet i Norge. Prioritering av skattelette til de rikeste framfor velferd, samt sterkere vekt på økt konkurranse og privatisering, har svekket fellesskapsløsningene. Arbeiderpartiet vil gjenreise solidariteten. Vi ønsker ikke å gjøre menneskelige relasjoner til markeder. Vårt menneskesyn tar ikke utgangspunkt i at den enkelte kun yter en innsats hvis man får noe igjen. Vi tror samarbeid er en viktigere drivkraft for utvikling enn konkurranse.

16. Solidaritet er også nødvendig mellom generasjoner. I årene framover vil samfunnet få flere og mer ressurssterke eldre mennesker og færre yrkesaktive yngre mennesker. En solidarisk fordelingspolitikk innebærer både at de yrkesaktive må vise solidaritet med eldre, og at de eldre må være solidariske med bl.a. barn, unge og barnefamilier.

    Solidaritet med kommende generasjoner innebærer at vi ikke påfører de som kommer etter oss sosiale, økonomiske eller miljømessige problemer. Arbeiderpartiet vil ikke gi videre et samfunn som er forgjeldet, urettferdig, forurenset eller fattig på natur. Det er vårt felles ansvar å sikre at arven til kommende generasjoner blir bedre enn det vi vil være i stand til å overbringe i dag.

Å skape og dele

17. Arbeid ligger bak all produksjon av varer og tjenester. Arbeid er også en kilde til skapende innsats og utfoldelse, til egenutvikling og fellesskap med andre. Arbeiderpartiet vil ha et variert arbeidsliv som gir rom for mennesker med forskjellige anlegg og egenskaper. Å gi alle muligheter bidrar til personlig utvikling og sosial utfoldelse, og til samfunnsøkonomisk gevinst. Det oppnås ikke hvis snever effektivitetstenking settes over hensynet til mennesker.

    Alt nyttig arbeid er verdiskaping. Dette gjelder i det offentlige og i privat sektor, hjemmemarkedsrettet så vel som eksportrettet virksomhet, produksjon av tjenester like mye som av varer, ulønnet arbeid like mye som lønnet. Det avgjørende er at det oppfyller behov i samfunnet.

18. Vi ønsker en åpen økonomi med samfunnsbevisste aktører og et aktivt statlig engasjement. Vi vil legge til rette for private næringsaktører med gode rammebetingelser og forutsigbarhet. Men samfunnsmessige mål er overordnet de bedriftsøkonomiske. For å nå politiske mål vil vi derfor bruke offentlige styringsredskaper som internasjonale avtaleverk, lover og forskrifter, støtteordninger, konsesjoner, reguleringer og offentlig kjøp, drift og eierskap der det er nødvendig. Vi ønsker et samspill mellom næringslivet, offentlig sektor og forskningsmiljøene for å utvikle en aktiv norsk næringspolitikk.

19. Arbeiderpartiet er opptatt av verdien av å skape og verdien av å dele. Verdier må skapes, og de må deles rettferdig. Disse verdiene er gjensidig forsterkende og avhengig av hverandre: Verdiskaping og produksjon er en forutsetning for å kunne fordele. Samtidig vil rettferdig fordeling og gode velferdstjenester bidra til økt produktivitet. De mest utbygde velferdssamfunn er derfor også blant de mest produktive.

20. For oss er det en egenverdi at vi har bosetting og næringsvirksomhet i alle deler av landet. Det er et samfunnsansvar å bidra til dette.

Demokrati betyr folkets styre

21. Det enkelte menneskets innflytelse på egen tilværelse og samfunnets utvikling er en grunnleggende verdi for Arbeiderpartiet. For oss er allmenn stemmerett, frie valg, flertallsstyre, vern av minoriteter og respekt for menneskerettighetene nødvendige, men ikke tilstrekkelige forutsetninger for demokrati. Vi vil utvikle demokrati og innflytelse for den enkelte i alle deler av samfunns- og arbeidslivet.

22. Demokrati innebærer plikter og rettigheter for alle. Som medborgere har vi rett til å delta og plikt til å bidra i det demokratiske og sosiale liv. Vi har rett og plikt til å skape vår egen hverdag, til å bidra overfor andre og til samfunnets utvikling.

    Det er grenser for hvilke oppgaver som er et anliggende for fellesskapet og for politikken. Det er oppgaver og utfordringer som er den enkelte borgers ansvar, og som kun løses ved at den enkelte borger tar dette personlige ansvaret. Alle har også et egenansvar for at egne valg og handlinger er etisk forsvarlige. Fellesskapet må imidlertid bidra til å gi den enkelte borger forutsetninger for å kunne ta dette ansvaret.

23. Aktiv demokratisk deltakelse forutsetter adgang til kunnskap, innsikt og ferdigheter som fremmer den enkeltes verdiorientering, kjennskap til beslutningsprosesser og samfunnsforhold. Det er en felleskapsoppgave å bidra til at alle innbyggere får mulighet til å tilegne seg slik kunnskap. Utdanningssystemet må sammen med folkeopplysningsinstitusjoner bidra til å sikre at alle kan søke informasjon og samtidig evner å forholde seg kritisk til den.

24. Vårt politiske system består av folkevalgte organer på flere nivåer. Alle nivåer må ha rammebetingelser som gjør det mulig å fatte gode, reelle politiske avgjørelser, og beslutninger bør tas så nær dem de angår som mulig. Befolkningen må alltid ha mulighet til å stille folkevalgte til ansvar for beslutninger og forvaltningen av offentlige midler og serviceytelser. Uavhengig av struktur og organisering av slike tjenester må det alltid være et politisk organ som står til demokratisk ansvar for befolkningen.

Sosialdemokratiet er grenseløst

25. Arbeiderpartiets grunnleggende ideer om frihet, solidaritet og like muligheter stopper ikke ved landegrensene. Vi ønsker et globalt velferdssamfunn tuftet på aktive stater der alle mennesker har sosial sikkerhet basert på rettferdighet, der alle har rett til arbeid, og mulighet til å forsørge seg og sine. Og der alle har organisasjonsfrihet og anledning til å delta aktivt i den demokratiske prosessen. Sammen med søsterpartier og meningsfeller over hele verden vil vi arbeide for et internasjonalt samfunn som er preget av disse ideene, for fred og respekt for menneskerettighetene. Og vi ønsker å bidra aktivt til at Europa går fremst i dette arbeidet.

    Det er langt fram før vi når et slikt mål. For å nærme oss et slikt globalt velferdssamfunn, kreves utjevning mellom nord og sør. En global utjevning krever at den rike del av verden tar det største ansvaret. Arbeiderpartiet vil at Norge både i ord og handling skal være en internasjonal pådriver for å nå dette målet.

26. Arbeiderpartiet ønsker overnasjonale løsninger på overnasjonale utfordringer. Vi vil ha et internasjonalt samfunn som er handlekraftig, og internasjonale regler som gjelder for alle land. Det er ikke et indre anliggende for stater om mennesker utsettes for overgrep. Vi vil bygge videre på folkeretten, og ønsker FN i ledelsen av et internasjonalt samarbeid basert på rettsprinsipper og representative, effektive institusjoner. Et slikt system må ha sanksjonsmuligheter, slik at det kan stille makt bak sine krav.

Vi vil videre

27. Dagens Norge er helt annerledes enn det samfunnet vi hadde da arbeiderbevegelsen startet sitt arbeid. Stemmeretten for alle, velferdsstaten, folketrygdsystemet, økte utdanningsmuligheter, faglige rettigheter og økt likestilling mellom kjønnene har vært viktige seire som har bidratt til å gjøre Norge til et av verdens beste land å bo i. En sterk faglig og politisk arbeiderbevegelse har sikret demokratiske reformer og rettferdig fordeling.

    Vi er stolte over det vi har bidratt til. Men vi er langt ifra fornøyde. Dessuten trues velferdssamfunnet fra flere hold. Arbeiderpartiet er et samfunnskritisk parti, som vil fortsette å bidra til å forandre det norske samfunnet på viktige områder. Samtidig vil vi bevare og videreutvikle det som bidrar til å gi den enkelte frihet og gi alle de samme muligheter til å leve det liv de ønsker.

28. Å nå våre mål slik de er beskrevet i dette kapitlet krever vilje til politisk styring. Det krever at fellesskapet legger premissene for samfunnsutviklingen, og ikke overlater det til markedet. Arbeiderpartiet har en slik vilje. Og vi vil bruke denne viljen til møte de moderne samfunnsutfordringer; ved å gjøre Norge til et av verdens beste kunnskapssamfunn, ved å utvikle opplevelsessamfunnet, ved å sikre og forbedre velferdssamfunnet og ved å være aktive bidragsytere i et globalisert samfunn.

De øvrige kapitler i dette programmet handler om hvordan vi vil nå disse målene.

Kunnskapssamfunnet:

Arbeid og utdanning

For Arbeiderpartiet er arbeid og verdiskaping grunnleggende. Vi vil at alle skal ha arbeid, og vi vil skape verdier som vi kan leve av i framtida. Da må vi både bekjempe arbeidsledigheten, vi må skape nye arbeidsplasser og virksomheter, og vi må skape et mer inkluderende arbeidsliv med plass til alle.

Morgendagens arbeidsplasser krever kompetanse uansett hvilken bransje det er snakk om. Også utenfor arbeidslivet er kunnskapskravene høyere. Dette stiller nye krav til utdanningssystemet. Det stiller krav til arbeidslivet, hvor alle må få delta og få mulighet til å tilegne seg kunnskap underveis. Og det krever at vi satser sterkt på forskning og utvikling for å ligge i kunnskapsfronten. Vårt nærings- og arbeidsliv, vår velferd, og vårt demokrati avhenger av at alle får del i kunnskapsutviklingen. Å bygge kunnskapssamfunnet må omfatte alle deler av samfunnet og alle sider av politikken.

Hele landet må ta del i denne utviklingen. Kunnskapssamfunnet er noe som preger verdiskapingen i distriktene minst like mye som i byene. Da må vi ha livskraftige samfunn i alle deler av landet.

En skole med mer tid til læring

Vi må hele tiden forbedre norsk skole. Da må det være samsvar mellom sentralt vedtatte målsettinger og skolens evne til å følge opp. Arbeiderpartiet vet at kvalitet koster. Tilstrekkelige ressurser er derfor avgjørende for å utvikle skolen videre.

Vi ønsker en skole der hver enkelt elev læres opp til å ta ansvar både for sin egen læring og for andre elever. Samarbeid og fellesskap står ikke i motsetning til at hver enkelt skal få utviklet sine talenter. Arbeiderpartiet ønsker en skole der elevene blir utfordret og stimulert, der foreldre opplever reell innflytelse og innsikt og der lærere har gode og trygge arbeidsforhold. Da må vi se kritisk både på kvaliteten, på innholdet i opplæringen, på organisering, på arbeidsmåter og på lærernes kompetanse.

Arbeiderpartiet vil styrke fellesskolen og forsvare den offentlige skolen som en felles arena for alle uansett bakgrunn. Vi tror elevene blir best rustet til å møte et mangfoldig samfunn i en fellesskole hvor elevene har ulik bakgrunn, og ønsker ikke en utvikling med økt framvekst av private skoler. Arbeiderpartiet mener at private skoler må være begrenset til pedagogiske eller religiøse alternativer, og vil derfor gjennomgå støtteformer og endre dagens privatskolelov.

Tilpasset opplæring for den enkelte elev er den viktigste forutsetningen for å øke kunnskapsnivået. Økt fokus på kvalitet og økt rom for fleksibilitet og forsøksvirksomhet må være sentralt i den videre utviklingen. Vi vil legge til rette for nye undervisningsformer og alternative læringsarenaer. Lærere og elever må sikres et godt arbeidsmiljø. Elevene skal ha respekt for hverandre og for lærerne. Vi vil intensivere kampen mot mobbing i skolen.

Arbeiderpartiet vil arbeide for å forbedre læringsmiljøet og kunnskapsnivået i skolen ved å styrke lærernes og skoleledernes kompetanse. Den viktigste forutsetningen for å lykkes i å skape en god skole er gode lærere og mindre undervisningsgrupper. Arbeiderpartiet vil derfor arbeide for at kontaktlærere ikke har ansvar for mer enn 15 elever i grunnskolen. Vi vil investere mer i videre- og etterutdanning av lærere, og sette i gang et målrettet arbeid for å styrke lederkompetansen blant rektorene.

Vi vil innføre lengre skoledag for elevene i barnetrinnet. Det økte timetallet bør brukes til å styrke elevens grunnleggende ferdigheter i de sentrale skolefagene, til leksehjelp og til lek og fysisk aktivitet hver dag.

Samtidig vil vi redusere prisene og forbedre kvaliteten i skolefritidsordningen. Vi vil også arbeide for å legge flere fritidsaktiviteter rett etter skoledagens slutt, slik at ikke hverdagen oppleves som stressende for barn og unge.

Arbeiderpartiet ønsker å utvikle ungdomstrinnet og den videregående skolen, og bedre flyten og sammenhengen mellom de ulike nivåene. Mange elever er i dag umotiverte når de kommer over i ungdomsskolen. Vi må stimulere alle elever på ungdomstrinnet til å ta videre utdanning og gjennom en styrket rådgivningstjeneste hjelpe eleven til å ta de riktige valgene.

I dag er det for mange elever som ikke fullfører det utdanningsløpet de har begynt på. Dette er særlig en utfordring innenfor yrkesfagene. Arbeiderpartiet vil at alle som ønsker det skal sikres lærlingplass, og vil styrke lærlingtilskuddet. Vi må også ha en mer fleksibel lærlingordning i forhold til variasjon mellom skole og opplæring i bedrift. Det er også viktig å yrkesrette teorifagene på yrkesfag. Vi vil sikre alle elever som ønsker det en plass på en videregående skole nærmest mulig hjemmet sitt.

En viktig forutsetning for å forbedre undervisningen og øke elevenes læringsutbytte er å sørge for godt utstyr og gode, hensiktsmessige skolebygg. Skal vi lykkes med å gjøre den offentlige fellesskolen til verdens beste, er det også avgjørende at rammene rundt elevenes læringssituasjon blir bedre. Gode skolebygg er en forutsetning for at skolen skal kunne ta i bruk nye undervisningsformer.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke elevens ferdigheter i norsk, matte, engelsk og bruk av digitale verktøy.
- utvide skoleuken i barnetrinnet til minimum 28 timer, som blant annet gir rom for leksehjelp og fysisk aktivitet hver dag.
- sikre en reell tilpasset opplæring gjennom flere og dyktige lærere og mindre undervisningsgrupper.
- arbeide for at lokale barnehager og skoler gir et førskoletilbud for de barna som ikke går i barnehage året før de begynner på skolen.
- gi elevene tilpasset undervisning, men gå imot etablering av varig gruppe-/klasseinndeling basert på karakterer og kunnskapsnivå.
- at alle lærere og elever skal ha tilgang til PC og Internett.
- innføre ordninger med gratis frukt og grønnsaker i skolen, samt etablere forsøk med tilbud om skolemåltid.
- unngå ulovlig langtidsfravær fra skolen ved tiltak som å stoppe barnetrygden og politianmeldelser.
- stimulere til mer samarbeid med offentlig og privat arbeidsliv. Vi vil øke fokuset på entreprenørskap, elevbedrift i ungdomsskolen og ungdomsbedrift i den videregående skolen.
- styrke samarbeidet mellom ungdomsskolen og den videregående skole, blant annet for å forebygge at elever dropper ut av videregående skole.
- særlig styrke realfagene gjennom hele utdanningsløpet – men spesielt i den videregående skolen. Vi vil øke innsatsen for å rekruttere elever til disse fagene.
- arbeide for å øke andelen som fullfører videregående opplæring, blant annet ved å gi flere tilbud om lærekontrakter der hele opplæringen foregår i virksomheten, og videreutvikle lærekandidatordningen.
- gi generell studiekompetanse til alle elever som har gjennomført 13 års skolegang.
- styrke elevdemokratiet og gi elevene reell innflytelse på skolehverdagen.
- ha gratis læremidler og utstyr i videregående opplæring.
- lovfeste et forbud mot reklame i skolen.
- forbedre og videreutvikle evalueringsformer i grunnskolen, slik at elevene får gode og individuelt tilpassede tilbakemeldinger.

- videreføre og forsterke utlånsordningen for oppussing av skolebygg.
- fullstipendiere videregående opplæring.
- styrke lærerutdanningen og sørge for løpende oppdatering og gode etter- og videreutdannings-muligheter.
- sikre god og forutsigbar økonomi for landslinjene i videregående opplæring.

Høyere utdanning er spydspissen

Universiteter og høyskoler er spydspisser i utviklingen av kunnskapssamfunnet.
Disse institusjonene skal være langsiktige og faglig selvstendige forvaltere av kunnskap. Her skal kunnskap og forskningsresultater utvikles, vedlikeholdes og etterprøves. Universitetene og høyskolene skal være tradisjonsforvaltere og kulturbærere, samtidig som de skal utfordre etablerte sannheter og være et kritisk korrektiv i samfunnet. Institusjonene skal være pådrivere for likestilling og demokratiutvikling nasjonalt og internasjonalt.

Universitetene og høyskolene skal fremdeles være forvaltningsorganer og eies av det offentlige, med private institusjoner som et supplement. Arbeiderpartiet mener at samfunnets behov for ulike typer arbeidskraft må vektlegges i utdanningen. En vellykket utdanningspolitikk evner å kombinere samfunnets behov for arbeidskraft med individets ønsker.

Alle skal ha lik rett til utdanning, uavhengig av økonomisk og sosial situasjon. Hver enkelt student må gis mulighet til å studere på heltid. Dette forutsetter at studiefinansieringen både er til å leve av under studiene og til å leve med etter studiene. Vi må legge bedre til rette for at flere kan ta høyere utdanning også i andre faser av livet enn rett etter videregående opplæring.

Arbeiderpartiet vil:

- sikre alle en lik rett til høyere utdanning, uavhengig av økonomisk og sosial situasjon.
- prioritere det videre arbeidet med kvalitetsreformen i høyere utdanning, slik at studentene får mer oppfølging og bedre undervisningsopplegg.
- at universitetene og høgskolene har en styringsstruktur og finansiering som legger til rette for at de kan drive uavhengig og god undervisning og forskning.
- videreutvikle fjernopplæringstilbud og desentraliserte utdanningstilbud.
- at alle studenter som tar høyere eller lavere grad i Norge får tilbud om å ta deler av undervisningen i utlandet.
- sikre en studiefinansiering som gjør det mulig å studere på heltid. Studielån og stipend må minst reguleres i takt med prisstigningen.
- bedre studentvelferden, verne om studentsamskipnadsordningen, og øke antallet studentboliger.

Forskning av høy kvalitet

Norsk forskning skal ligge i internasjonal toppklasse på utvalgte områder. Da må vi både forske selv, delta i internasjonalt forskningssamarbeid og bruke den kunnskap som produseres i andre land. Forskning spiller en stadig viktigere rolle på de fleste samfunnsområder. Den gir vesentlige bidrag til utformingen av nærings- og helsepolitikken, og er sentral når det gjelder utviklingen av velferden og håndtering av miljøproblemer. Forskningen utvider våre perspektiver og øker forståelsen av mennesket, naturen og samfunnet.

Store deler av forskningen i Norge skjer ved de høyere utdanningsinstitusjonene. Disse har et særlig ansvar for å ivareta den langsiktige kunnskapsoppbyggingen, spesielt grunnforskningen og forskerrekrutteringen. Da må de sikres avansert vitenskapelig utstyr, og forskningsinnsatsen innenfor særlig ressurskrevende fag må konsentreres om færre, men større miljøer.

Et viktig fortrinn som Norge har, er en høyt utdannet arbeidsstyrke. Samtidig har vi lave forskningsbevilgninger sammenlignet med andre OECD-land. For å sikre fremtidig verdiskaping, må næringslivet satse mer på forskning. Forskningspolitikken må være en sentral del av den aktive næringspolitikken. Arbeiderpartiet vil stimulere norsk næringsliv slik at det kommer i kunnskapsfronten på områder der landet har spesielle fortrinn. Samtidig vil vi stimulere forskning og utvikling i hele bredden av næringslivet. Målet er at innslaget av kunnskapsintensive bedrifter skal øke.

På noen felt gir norske forskere viktige bidrag i dag, men vi bør yte mer på områder som klima og kamp mot folkesykdommer. Vi må særlig ruste opp forskning innenfor IKT, bioteknologi og nanoteknologi. Og vi må satse særlig på forskning innenfor fag som er viktig for økonomisk utvikling og velferd. Det vil både gi oss kunnskapsmessige gjennombrudd på viktige områder for fremtidig velferd og næringsutvikling, og en bedre forståelse av de samfunnsmessige utfordringene som teknologiutviklingen på disse områdende innebærer.

Arbeiderpartiet vil:

- arbeide for at den samlede norske forskningen kommer opp på 3 prosent av BNP innen 2010.
- øke grunnforskningen og forskningsstøtte til bedriftene.
- innrette både utdannings- og forskningspolitikken mot regionale satsingsområder og underbygge utviklingen av regionale fortrinn og regionale verdiskapingsmiljøer.
- at marin sektor, maritim sektor, petroleumssektoren og energi- og miljøsektoren bør være nasjonale satsingsområder for forskning.
- øke bevilgningene til bedriftsrettede prosjekter og sikre god formidling og nyttiggjøring av forskningsresultater.
- bidra til at norske forskere deltar mer i EUs rammeprogrammer og annet internasjonalt samarbeid.
- utvikle nye ordninger som kan stimulere forskningssamarbeidet mellom offentlige innkjøpere, bedrifter og forskningsmiljøer.
- modernisere loven om bioteknologi slik at vi opphever forbudslinjen mot stamcelleforskning. Dermed kan vi bedre nyttiggjøre oss de medisinske framskritt som bio- og genteknologi vil frembringe, og ta initiativ til en nasjonal lovgivning for å ta vare på den bio- og genteknologiske arven.
- sette inn en ekstra innsats for å øke forsknings- og utviklingsaktiviteten i Nord-Norge gjennom målrettede programmer rettet inn mot regionens fortrinn.
- arbeide for at bruk av dyreforsøk reduseres, og bidra til mer forskning på alternative metoder til dyreforsøk.
- styrke forskerrekrutteringen og legge til rette for økt forskerutveksling med andre land.
- legge til rette for et mangfold av forskningsinstitutter som driver anvendt forskning for å støtte næringsutvikling og for å framskaffe kunnskap for politikkutforming.
- legge til rette for flere kvinnelige forskere.

Læring hele livet

I et kunnskapssamfunn er det enda viktigere enn før å legge til rette for at tilegnelse av ny kunnskap er noe som foregår hele livet. Dagens og fremtidens arbeidstakerne trenger både høy kompetanse og høy læringsevne. Det oppnås best ved at bedriftene er villige til å investere i utdanning for sine ansatte. Læring vil naturlig foregå på to hovedmåter: Læring i jobbsituasjonen eller en større omskolering/kompetanseheving utenfor bedriften. For å lykkes på dette området er vi avhengig av samarbeid mellom arbeidstakere, arbeidsgivere og myndigheter.

Vi må bidra til at det føles meningsfylt for den enkelte arbeidstaker å investere i ny kunnskap. Arbeidstakerne må se at de da løser arbeidsoppgavene sine bedre, at de får mer ansvar, eller nye og spennende arbeidsoppgaver, eller utbytte i form av høyere lønn. Det er avgjørende at arbeidstakernes selvopplevde utbytte er stort, i tillegg til at bedriften får nytte av kompetansehevingen. Særlig for arbeidstakere med lav formell utdanning er det viktig å tilrettelegge for læring i arbeidssituasjonen, og også ved å skape et arbeidsliv som gir større frihet til å bruke tid på egenutvikling.

En viktig årsak til at mange ikke tar etter- og videreutdanning er at den økonomiske belastningen for arbeidsgiver og arbeidstaker blir for stor. Vi trenger derfor et system for tilstrekkelig finansiering av livsopphold under utdanningspermisjon, slik at retten til etter- og videreutdanning blir reell.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke informasjonsarbeidet, slik at flere blir kjent med sine muligheter for etter- og videreutdanning.
- at utdanningsinstitusjonene i større grad enn i dag tilpasser sine tilbud for livslang læring og arbeidslivets behov.
- styrke retten til å få prøvet egen realkompetanse.
- etablere en god finansieringsordning for etter- og videreutdanning, med finansiering både fra arbeidsgivere, arbeidstakere og myndigheter.
- styrke voksenopplæringsorganisasjonene.
- ha tilbud om IKT-opplæring til grupper som ikke har dette gjennom skole eller yrkesliv.
- støtte tiltak som bidrar til at lesesvake skal kunne lese bøker.
- stimulere til økt satsing på digital opplæring.

Partnerskap for nyskaping og næringsutvikling

Utviklingen av kunnskapssamfunnet får store konsekvenser for næringspolitikken. Norge må bli en av de ledende, innovative, dynamiske og kunnskapsbaserte økonomier i verden innenfor de områder hvor vi har fortrinn. Det krever en aktiv næringspolitikk hvor staten er engasjert både i forskning og utvikling, i lokalisering og markedsføring, i partnerskap og som tilrettelegger, i kapitaltilgang og eierskap. Vi ønsker et bredt engasjement for å utvikle næringsvirksomhet i Norge.

Norge har mange fortrinn. Vi har en kompetent og høyt utdannet befolkning, og vi har stabile rammebetingelser i en fredelig del av verden. Vi er rike på naturressurser og har god råvaretilgang innenfor flere områder. Innenfor noen felt har vi kompetansemiljøer i verdenstoppen. Vårt bedriftsdemokrati er en vesentlig styrkefaktor i verdiskapingen i norsk nærings- og arbeidsliv. Vi vil aldri klare å konkurrere med lavkostland om den rimeligste arbeidskraften. I stedet vil vi møte den internasjonale konkurransen med

kunnskap og kompetanse. Vi vil satse spesielt på næringssektorer hvor vi har kompetanse eller særlige fortrinn. Internasjonalt regelverk og globalisering gjør at vi må ta i bruk nye virkemidler for å få dette til.

Det offentlige må være like aktive og bevisste i politikken som de land vi konkurrerer med. Vi må ha rammebetingelser som gjør at næringsmiljøer som er veletablerte og sterke i Norge, skal kunne videreutvikle seg. Og vi må legge til rette for forskning og utvikling, kreativitet og nyskaping, entreprenørskap og etablerervilje. Vi må være aktive for å sikre at de norske store bedriftene virkelig fungerer som lokomotiv for de små og mellomstore bedriftene. Bare på den måten kan norske bedrifter ha tilnærmet like konkurransefortrinn som sine konkurrenter.

Næringspolitikken i Norge må i større grad bli regional. Det må utvikles regionale verdiskapingsmiljøer der råvareleverandører, foredlingsbedrifter, underleverandører, støttefunksjoner, finansinstitusjoner og kompetansemiljøer spiller sammen. Vi må ha regionale samarbeidsarenaer mellom forsknings- og utviklingsmiljøer og næringslivet.

Innovasjon skjer best i samspill mellom det offentlige og næringslivet. Det offentlige må bidra til at arbeidsplasser og næringsliv bevares og skapes ut fra langsiktige utfordringer og behov. Virkemiddelapparatet må være en fleksibel partner, ikke et byråkratisk hinder for næringslivet. Vi må sikre et mangfoldig, men samordnet virkemiddelapparat for store og små aktører. Offentlige bevilgninger til såkornkapitalen må økes, samtidig som fokus må omfatte en større del av virksomhetens aktiviteter enn bare produktutviklingen. Ved omstilling må myndighetene være en medspiller for å skape en bærekraftig f ramtid for de samfunnene som særlig rammes.

Vi må satse på reiseliv og kulturbasert næringsvirksomhet, hvor virksomhet knyttet til media, film, musikk, software, litteratur, design, kommunikasjon og historie er i sterk vekst. Opplevelsesindustrien, design og kulturbaserte næringer vokser i omfang. Arbeiderpartiet vil ta initiativ til å legge til rette for at de kreative næringer har gode og konkurransedyktige rammevilkår, og vi ønsker å kartlegge potensialet Norges kreative næringer innehar.

Arbeiderpartiet vil:

- føre en aktiv næringspolitikk, hvor staten engasjerer seg for å utvikle næringsvirksomhet.
- at det offentlige i større grad bruker sin stilling som stor innkjøper til å få teknologiutvikling i næringslivet og for å stimulere til lokal næringsutvikling.
- ha et bredt program for å utnytte spisskompetanse innen de næringsområder hvor Norge har spesielle fortrinn. Vi vil etablere sentra for spisskompetanse rundt om i landet, og sentra for fremragende forskning knyttet til universitetsmiljøene.
- øke bruken av statlige forsknings- og utviklingskontrakter.
- øke rammene og utvide grunnfinansieringsordningen for Innovasjon Norge. Det må bli bedre sammenheng mellom de prioriterte satsingsområder til Innovasjon Norge og de prioriterte områder innenfor forskningen.
- aktivt arbeide for å få utenlandske bedrifter til å etablere seg i Norge – særlig kunnskapsbedrifter.
- forbedre norsk patentpolitikk slik at vi kan sikre patentrettigheter på høyde med våre konkurrentland.
- sikre gründere og etablerere gode sosiale ordninger, blant annet ved å se på vilkårene for selvstendig næringsdrivende til å kombinere yrkeskarriere med barneomsorg.
- utvikle en nasjonal reiselivsstrategi bygget på nærhet til naturen og norsk kultur. Denne strategien må følges av et eget opplæringsprogram.

- styrke den internasjonale markedsføringen av Norge som reiselivsmål. Vi vil innføre en sertifiserings-ordning for bedrifter som ønsker å markedsføre seg som en del av den norske merkevaren.
- at skipsfartsnæringen må få støtte til omstrukturering.
- iverksette et rammeprogram for kompetanseoppbygging i leverandørindustrien i nye aktivitetsområder.
- ta internasjonale initiativ for å sikre like konkurransevilkår for sjøfolk i nordiske og europeiske land.
- bidra til at det etableres lokale servicekontorer for næringslivet.
- arbeide for en moderat utvikling av norske lederlønninger, og sikre åpenhet omkring lønningene.
- at staten videreutvikler ordninger for å kunne stille med risikokapital. Særlig er det viktig å stille med kapitalstøtte til de som vil inn i et globalt marked.
- utvikle en nasjonal handlingsplan for kvinnelige entreprenører og opprette finansieringsordninger som særlig stimulerer til innovasjon og entreprenørskap blant kvinner.

En aktiv industripolitikk

Industrien er en nøkkelnæring som etterspør underleveranser og tjenester som har store ringvirkninger. Norge har gode forutsetninger for industri. Vi er rike på naturressurser, og nordmenn er kreative og høyt utdannet. Arbeiderpartiet vil utvikle norsk industri, og sørge for at samfunnet gjør en mye bedre innsats for å ta vare på den industrien vi har, samtidig som vi utvikler ny industriell virksomhet. Et sentralt mål er høy teknologi med store investeringer, høy kompetanse og aktiv produktutvikling og markedsføring. Vi må ha både sentrale og lokale virkemidler.

For Arbeiderpartiet er det viktig at norske råvarer i så stor grad som mulig skal videreforedles i Norge. Vi må være teknologiledende innenfor prosessindustri, olje- og gassnæringen, energi, marine og maritime næringer, byggenæringen og telenæringene. Innenfor disse områdene må vi ha brede nasjonale felles-program for nærings- og forskningsutvikling i et samarbeid mellom stat, næringslivet og forsknings- og utdanningsinstitusjonene. Vi må ha langsiktige satsinger, og hele verdikjeden innenfor valgte satsingsom-råder må ses i sammenheng.

Arbeiderpartiet vil legge til rette for at energi kan utnyttes til industriell utvikling og verdiskaping. Arbeiderpartiet vil at kraftintensiv industri skal ha tilgang på elektrisk kraft som sikrer industriens konkurranseevne i et internasjonalt marked.

Arbeiderpartiet vil:

- utnytte spisskompetansen bl.a. i marin sektor, maritim sektor og petroleumssektoren til ny industriell virksomhet.
- stimulere til utvikling av norske merkevarer.
- sette inn bedrifts- og bransjerettede tiltak for å opprettholde og utvikle framtidsrettet industri-virksomhet.
- sette inn nye virkemidler for å stimulere til omstilling for å møte skjerpet konkurranse.
- gi statlig avlastningsgaranti for byggelån ved norske verft.
- forutsette gjenkjøp og industriell deltakelse ved større forsvarsanskaffelser.
- etablere et eget industrikraftmarked basert på auksjon.
- øke videreforedlingen av norske trevarer.

En ny og helhetlig kystpolitikk

Norge har særegne muligheter knyttet til vår plass i nord og ved kysten. Kystområdene har rike muligheter. Samtidig ser vi at folketallet går kraftig tilbake langs deler av kysten. Arbeiderpartiet vil gjøre kysten til en drivkraft for nasjonal verdiskaping. Gjennom det vil vi også legge til rette for stabil bosetting i kystområdene.

For å sikre tilgang til et variert og interessant arbeidsmarked og et bredt service- og tjenestetilbud må vi utvikle robuste bolig-, arbeids- og serviceregioner og legge til rette for velfungerende regionale sentre i kystområdene.

Det er behov for en ny og helhetlig kystpolitikk. Vår kystpolitikk bygger på tre overordnede tiltak:

Arbeiderpartiet vil:

- styrke grunnlaget for utvikling i kystområdene gjennom å styrke kompetansen, tilrettelegge for næringsutvikling, redusere avstandshindre, utvikle livskraftige lokalsamfunn og å fremme en bærekraftig bruk av naturressursene.
- utvikle næringssektorer hvor vi har spesiell kompetanse eller spesielle fortrinn. Langs kysten vil vi satse særlig på å utvikle mulighetene innen marin sektor, maritim sektor, petroleumssektoren og reiselivssektoren.
- sette inn en særskilt innsats for å møte utfordringene i de mest utsatte områder. Arbeiderpartiet vil gjennomføre en satsing på småsamfunn i områder med stor nedgang i folketallet og stor avstand til sentre.

En nasjonal strategi for fisk og sjømat

Fiskerinæringen og oppdrettsnæringen er viktig for kysten. Arbeiderpartiet vil legge en nasjonal strategi for utvikling av fiskerinæringen som bygger på vårt fortrinn ved tilgang på ferskt råstoff av høy kvalitet. Arbeiderpartiet vil aktivt utvikle havbruksnæringen. Vi skal være verdens fremste sjømatnasjon. Marin forskning må være høyt prioritert, sammen med forsterket innsats på produktutvikling og økt markedsinnsats for norske fiskeprodukter. Leveranse av ferskt råstoff må ha prioritet i forhold til leveranse av råstoff som er frosset på havet.

Fiskeressursene må forvaltes med sikte på høyest mulig langsiktig ressursuttak innenfor bærekraftige rammer, og et mest mulig stabilt uttak fra år til år. De skal ikke privatiseres. Ingen skal kunne eie en fast andel av den til enhver tid fastsatte kvoten. For å motvirke at omsetning av fartøy med fiskerettigheter kan rive bort grunnlaget for arbeidsplassene i mange kystsamfunn, må samfunnets mulighet for styring av fiskekvotene styrkes.

Arbeiderpartiet mener at den norske andelen av fiskeressursene er en nasjonal ressurs og at forvaltningen av denne er et nasjonalt ansvar. Vi ønsker – i tråd med vår politikk overfor regionene – å øke det regionale nivås innflytelse i forvaltningen av fiskeressursene med tanke på å styrke næringslivet og bosettingen i kystområdene. De nye regionenes rolle i fiskeripolitikken forutsettes vurdert ved gjennomføringen av regionreformen.

Regioner og kommuner skal sammen med aktive fiskere kunne eie fartøy med kvoterettigheter innenfor dagens deltagerlov. Disse kan disponeres på den måten som regionale myndigheter sammen med

fiskerne finner mest formålstjenlig for regionen. Fiskerimyndighetene skal løpende vurdere behovet for å tildele nye fiskerettigheter for å sikre rekrutteringen av unge fiskere eller for å ivareta særskilte nærings- eller distriktspolitiske hensyn.

For å styrke næringsgrunnlaget i fiskeridistriktene må dagens distriktskvoteordning forsterkes og tas mer aktivt i bruk. Nasjonale myndigheter skal årlig kunne avsette inntil 10 prosent av den nasjonale kvoten til landing og bearbeiding i spesielt utsatte distrikter for å sikre sysselsettingen i industrien. Fartøy i alle deler av landet som ønsker å levere fisk for bearbeiding i den aktuelle regionen, skal behandles likt. Regionale myndigheter tilbys å fordele disse landingene til de områder og virksomheter som i kortere eller lengre tid har behov for slike spesielle virkemidler.

Arbeiderpartiet vil:

- ha et system med offisiell kvalitetsmerking av norske fiskeprodukter, slik at de som vil selge under felles norsk markedsføring må sertifiseres.
- opprette et eget statlig investeringsfond for marin sektor som skal kunne gå inn med eierinteresser i oppdrett og i foredling av marine produkter, herunder marin bioteknologi. Fondet skal bidra til økt verdiskaping basert på ferskt råstoff og medvirke til at næringen i Norge tar kontroll over større deler av verdikjeden.
- at utvidelse av lakse- og ørretproduksjon bør som hovedregel skje ved tildeling av nye konsesjoner. Saktere vekst i nordlige farvann kompenseres ved at produksjonsvolumet økes tilsvarende.
- sette i verk en nasjonal satsing på fangstbasert havbruk og oppdrett av nye arter gjennom vesentlig økning av forskningsbevilgningene. Vi vil innføre en statlig garantiordning for driftskreditt til nyskapingsprosjekter innen oppdrett av nye arter.
- flytte fordeling og refordeling av oppdrettskonsesjoner til regionalt folkevalgt nivå. Konsesjonsavgiften endres til en regional avgift som det regionale nivået selv fastsetter.
- sette i verk et program for fornyelse av kystfiskeflåten.
- at leveringsvilkårene må håndheves strengt, slik at konsesjon ved grove brudd blir inndratt. Oppfølging av trålernes leveringsplikt flyttes til regionalt folkevalgt nivå.
- styrke innsatsen i ressurskontrollen i fisket vesentlig. Det må være krav til meldeplikt om når og hvor fangst fra større fartøy skal landes og hyppigere kontroller om bord.
- at fiskeforedlingsindustrien skal sikres stabil tilgang på råstoff. Langsiktige leveringsavtaler kan bare settes til side for å sikre leveranse fra små fartøy som ikke kan levere annet sted.
- at fiskeråstoffet som hovedregel skal foredles ved anlegg på land. Regelverket for produksjon om bord skal være mest mulig likt regelverket for produksjon på land.
- at mottaksstasjoner i utkantdistriktene skal gis støtte og at det etableres gode og effektive transportløsninger.
- arbeide for å gjøre kvoteåret mer fleksibelt.

Levende lokaldemokrati – livskraftige regioner

Arbeiderpartiet vil opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og vil legge til rette for likeverdige levekår over hele landet. Arbeidsplasser er grunnleggende for bosetting. Gjennom en aktiv og målrettet distrikts- og regionpolitikk skal arbeidsplasser og velferd sikres over hele landet.

Vi vil styrke demokratiet både lokalt og regionalt. Den regionale utviklingspolitikken er også i framtida så viktig for befolkningens liv og virke at myndigheten må forankres i et organ som er direkte valgt av folket. De nye regionene skal overta og ivareta et helhetlig regionalt ansvar på områder som samferdsel, nær-

ings-, kyst- og bygdeutvikling, kultur, regionale landbruks- og miljøoppgaver, videregående opplæring, innovasjon og internasjonalisering. Arbeiderpartiet mener at mange av dagens fylkeskommuner er for små for disse oppgavene, og vi trenger derfor større regioner. Inndeling i regioner må ta hensyn til avstander og identitet, og skje i en prosess der både kommunene og dagens fylkeskommuner deltar. Det er et mål å iverksette reformen så raskt som mulig.

Kommunene må bidra til å sikre et levende lokalt folkestyre, og at alle får tilgang på et likeverdig tilbud av samfunnets nødvendige fellestjenester der de bor. Også i kommunestrukturen er det behov for forandring. Arbeiderpartiet mener det er nødvendig med endringer i dagens kommuneinndeling for å sikre funksjonelle og bærekraftige kommuner. Der hvor geografiske og samfunnsmessige hensyn tilsier endring av kommunegrenser eller sammenslåing av kommuner, må staten positivt stimulere til dette. Strukturendringer bør være frivillig for kommunene, men ikke på en slik måte at enkeltkommuner kan stanse enhver endring som er ønsket av nabokommuner og er hensiktsmessig ut fra nasjonale helhetshensyn.

Distriktspolitikken skal trygge eksisterende arbeidsplasser og bidra til nyskaping og utvikling. En aktiv satsing på distriktene vil redusere sentraliseringspresset og belastningen på byene.
Byene og distriktene har ulike roller i den nasjonale verdiskapingen, og de representerer ulike kulturelle og naturmessige verdier i det norske samfunnet. Arbeiderpartiet vil utvikle robuste arbeids-, bo- og serviceregioner, hvor befolkningen kan finne et mest mulig helhetlig tilbud som dekker deres ønsker og behov. Virkemidlene overfor de nordligste regionene, og andre regioner med stor fraflytting, må styrkes for å motvirke utflytting og legge til rette for aktive lokalsamfunn.

Arbeiderpartiet vil:

- ha et sterkt offentlig velferdstilbud som er likeverdig i alle deler av landet.
- at dagens fylkeskommuner erstattes av større regioner som styres av et direkte valgt regionting.
- overføre makt og myndighet fra staten til disse nye regionene.
- at det gis tilstrekkelige statlige midler til alle fylkeskommunene, slik at det kan drives aktivt arbeid med regional utvikling i alle deler av landet.
- stimulere til økt samordning av tjenesteproduksjon mellom kommuner.
- at ny statlig virksomhet skal lokaliseres ut fra regionale og distriktspolitiske hensyn. Vi vil ikke igangsette en ny stor runde med omfattende utflytting av eksisterende statlige virksomheter.
- arbeide aktivt overfor EU for å gjeninnføre ordningen med differensiert arbeidsgiveravgift.
- ruste opp og sikre et mangfoldig og tilgjengelig virkemiddelapparat, herunder de landsdekkende ordningene.
- avsette kystutviklingsmidler etter samme mønster som bygdeutviklingsmidlene i landbruksområdene.

Gode kommunikasjoner i hele landet

Arbeiderpartiet vil føre en samferdselspolitikk som gjør at folk kan arbeide og bo i hele landet og leve aktive liv. Vi støtter opp om nullvisjonen, hvor det ikke skal forekomme ulykker med drepte eller alvorlig skadde i trafikken, og vi vil bidra til mer miljøvennlig samferdsel. Samtidig må vi kunne levere varer hurtig til markedene. Norge skal ikke miste konkurransedyktighet på grunn av vår geografiske beliggenhet.
Det er et stort behov for å ruste opp og bygge nye veier og jernbanespor, samt utbedre havner og farleder. Flyplassene over hele landet må tilfredsstille nye sikkerhetskrav i luftfarten. Skal vi klare alt dette, må vi møte de ulike problemene og utfordringene i byer og distrikter på ulik måte. En satsing på jernbanenettet er det mest effektive vi kan gjøre for å løse trafikkorkene rundt storbyene. En slik satsing er

også viktig for trafikksikkerhet og miljø. Får vi mer gods over fra vei til bane, skaper vi større sikkerhet langs veiene og en mer miljøvennlig godstransport.
Kollektivtrafikken må bygges videre ut for at folk skal få et reelt alternativ til å kjøre bil. Det må satses mer på sykkel- og gangveier i sentrum av de største byene. I andre steder av landet er det viktig å øke trafikksikkerheten og redusere avstandene mellom folk gjennom god veistandard, rassikring, opprusting av jernbanen, styrking av havner og et bra flytilbud.

Arbeiderpartiet vil:

- øke satsingen på vei, jernbane og kollektivtrafikk de neste ti årene, slik vi har gått inn for i behand-lingen av den nasjonale transportplanen.
- satse på trafikksikkerhet gjennom trafikkopplæring, holdningsskapende arbeid, kontrolltiltak og investeringer. Særlig vil vi øke satsingen på rassikring.
- arbeide for å gjøre offentlige transportmidler tilgjengelig for alle.
- styrke kollektivtrafikken i byer og bynære områder ved å belønne økt kollektivandel, ruste opp og bygge ut skinnegående transport og spesielt prioritere større tiltak i og rundt de største byene, og InterCity-området på Østlandet.
- heve kollektivrabatten for ungdom, elever og studenter til 50 prosent.
- ha høye krav til sikkerhet i transportsektoren. Ved konkurranse må det være samme krav til alle aktører.
- tilrettelegge havner og godsterminaler for å få gods over på båt og jernbane.
- erstatte dagens riksferger med gassferger, og bidra til at utvikling og produksjon av nye ferger skjer i Norge som forsknings- og utviklingsprosjekt.
- sikre et flyplassnett som gir et tidsmessig tilbud i alle deler av landet, og videreføre ordningen med at overskuddsflyplasser betaler for de ulønnsomme flyplassene.
- opprettholde Hurtigruta med daglige, helårlige seilinger.
- sørge for at Norge får et moderne navigasjonssystem for kysten og norsk kontinentalsokkel.
- fullføre digitaliseringen av norske sjøkart, og øke satsingen på havner og farleder.
- sikre posttjenester til like priser over hele landet.
- at hele landet har tilbud om tilknytning til høyhastighets telenett innen utgangen av 2007. Det offentlige må støtte infrastrukturtiltak der bygging ikke er kommersielt lønnsomt.
- bidra til at Norge fortsatt er blant de fremste til å ta i bruk trådløse kommunikasjonsløsninger.
- fjerne kjøreveisavgift for godstransport på jernbane.

Levende landbruk

I store deler av landet spiller landbruket en viktig rolle for bosetting og sysselsetting. Vi har en desentralisert landbruksnæring med en variert bruksstruktur. Det norske småskalajordbruket er viktig for en nasjonal matforsyning. Det bidrar til å sikre trygge matvarer og sikrer fellesgoder i form av biologiske, kulturhistoriske, og estetiske verdier. Landbrukspolitikken omfatter jordbruk, skogbruk, beitebruk og reindrift, og den er viktig også for næringer som reiseliv, kultur og næringsmiddelindustri.

Internasjonale avtaler og markedsforhold setter begrensninger for hva vi nasjonalt kan gjøre i landbrukspolitikken. Samtidig gir den åpne handelen over landegrensene større markedsmuligheter for norske virksomheter og norsk landbruk. Arbeiderpartiet vil bevare et nasjonalt handlingsrom som gir grunnlag for en bærekraftig landbruksdrift over hele landet. Vi vil gi forbrukerne større valgmuligheter, og vil bidra til økt mangfold og større variasjon i landbruksproduksjonen.

Arbeiderpartiet vil:

- at aktive utøvere i jordbruket har en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper i samfunnet.
- ha en totalgjennomgang av WTO-forhandlingenes konsekvenser for norsk landbrukspolitikk.
- at endringer av interne støtteordninger i landbruket som følge av WTO-avtalen må ta hensyn til småskalavirksomhet og landbrukets verdi for bosetting, kulturlandskap og miljø.
- prioritere bønder som henter en vesentlig del av sysselsetting og inntekt fra gården og fra annen primærnæringsvirksomhet.
- stimulere til flere samdrifter og samarbeidstiltak.
- videreutvikle verdiskapingsprogrammene for mat, trevirke og reindrift.
- satse på bygdeutviklingstiltak innenfor reiseliv og bioenergi/mikrokraftverk, og utvikle en ny politikk for fjellområdene.
- at håndtering av dyr skal skje med omsorg og respekt for dyrets egenart. Arbeiderpartiet mener at dyr har egenverdi.
- videreutvikle en nasjonal skogpolitikk, der staten tar et medansvar for planting og ungskogpleie.
- styrke satsingen på økologisk landbruk, og stimulere til utvikling av nisjeprodukter.

Arbeid til alle

Arbeid til alle er jobb nummer 1. Vi må bevare eksisterende og skape nye arbeidsplasser, og vi må iverksette tiltak overfor de som er arbeidsledige. Aetat må være et slagkraftig verktøy. Arbeiderpartiet går imot en privatisering av arbeidsmarkedspolitikken. I en tid med stadig økende utfordringer innen arbeidsmarkedet er dette er feil vei å gå. Vi trenger Aetat som en komplett kompetansebase i arbeidsmarkedspolitikken, som nært samarbeider med sosial- og trygdeetaten til beste for brukerne over hele landet.

Det er spesielt viktig å iverksette målrettede tiltak overfor langtidsledige. Jo lenger en arbeidsledig er satt utenfor det ordinære arbeidsliv – jo verre er det ofte å komme tilbake i arbeid. En aktiv arbeidsmarkedspolitikk er også nødvendig for å bekjempe den svært høye arbeidsledigheten blant innvandrere. For å bekjempe arbeidsledighet blant unge vil vi tilby høyere utdanning, videregående opplæring, lærlingplasser, ordinære arbeidsplasser, traineeplasser og arbeidsmarkedstiltak. Det må legges vekt på kompetanseheving, jobbsøking, arbeidstrening og utarbeiding av individuelle arbeidsplaner slik at ungdom ikke tilvennes ledighet.

Arbeiderpartiet vil:

- opprette flere tiltaksplasser og rette opp kuttene i dagpengeordningen.
- opprette langt flere trainee-plasser og opplæringsjobber i offentlig sektor, spesielt innrettet mot unge nyutdannede.
- innføre en ungdomsgaranti som sikrer alle under 25 år en rett til arbeid, utdanning eller arbeidsmarkedstiltak.
- innføre en tiltaksgaranti for langtidsledige som har vært ledige i to år slik at alle sikres en rett til arbeid, utdanning eller arbeidsmarkedstiltak.
- gjeninnføre systemet med utdanningsvikariater både i offentlig og privat sektor.
- styrke Aetat både med kompetanse og ressurser.

Et arbeidsliv med plass til alle

Arbeidslivet skal ha plass til alle. Alle skal kunne leve av sitt arbeid og ha en anstendig lønn. Arbeiderpartiet vil gjøre det lettere å komme inn i arbeidslivet, og gjøre det vanskeligere å støte folk ut. Arbeidsgivere må stimuleres til å skape helsemessig gode arbeidsplasser, og til å inkludere de som ikke kan yte maksimalt hele tiden. Vi vil legge bedre til rette for at eldre kan og vil stå i arbeid lengre.

Arbeiderpartiet vil styrke arbeidstakervernet. Vi vil hindre at arbeidstakerne mister rettigheter, at stillingsvernet svekkes og at overtidspresset øker. Og vi vil verne om arbeidstakernes helse, trygghet og velferd. Vi vil bekjempe all diskriminering i forhold til kjønn, alder, seksuell orientering, funksjonshemming, hudfarge, religiøs eller etnisk bakgrunn. Omstilling og effektivisering skal ikke gå på bekostning av arbeidstakernes rettigheter og arbeidsmiljø.

En ny arbeidsmiljølov må sikre arbeidsmiljøet og bidra til at det blir mulig for flere å være i arbeid. Et arbeidsliv med sterke organisasjoner på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden er det beste vernet mot useriøsitet i arbeidslivet. Arbeiderpartiet vil at en ny arbeidsmiljølov skal styrke organisasjonene i arbeidslivet, og som gjør at de ansatte trekkes aktivt med i utviklingen av bedriften. Endringer i samfunns- og arbeidsliv som utvidede åpningstider, økt bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi, samt nye organisasjons- og arbeidsformer øker behovet for regulering av fjernarbeid, hjemmearbeid og rammer for å definere arbeid og fritid. Det må legges bedre til rette for å kunne kombinere familieliv og arbeidsliv.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke samarbeidet med arbeidslivets parter for å skape et inkluderende arbeidsliv.
- gjøre det mulig å trappe ned arbeidet før pensjonering, slik at flere kan arbeide lengre.
- bruke stimuleringstiltak som kan bidra til at eldre arbeidstakere som ønsker å arbeide, får stå i jobb. Eldre arbeidstakere må få ta del i faglig og teknologisk oppdatering.
- gjennomgå formelle og uformelle aldersgrenser i arbeidslivet med sikte på å kunne benytte eldre arbeidstakeres ressurser og kompetanse.
- at trygd kan brukes til lønnstilskudd for å få folk i arbeid.
- opprette flere tiltaksplasser for å integrere personer som ellers faller utenfor i det ordinære arbeidsliv, samt ha gunstige finansieringsordninger for å opprette varig tilrettelagte arbeidsplasser.
- styrke den yrkesrettede attføringen basert på bedriftsintern attføring og på systemet med egne attføringsbedrifter.
- opprettholde arbeidstakernes rettigheter i sykelønnsordningen.
- gå imot økt adgang til midlertidige tilsettinger og stramme inn på reglene om overtidsbruk.
- legge til rette for lettere jobbskifte mellom offentlig og privat sektor.
- videreutvikle bedriftsdemokratiet og styrke organisasjonenes og de tillitsvalgtes rolle i arbeidslivet generelt og på den enkelte bedrift.
- beholde retten til å stå i en stilling inntil det foreligger en rettskraftig dom.
- forbedre informasjonen om rettigheter og lovverk til utenlandsk arbeidskraft i Norge.
- innføre en ordning med godkjenning og kontroll av arbeidsutleiefirmaer.
- motarbeide sosial dumping, blant annet ved at det offentlige stiller krav om norske lønns- og arbeidsvilkår ved offentlige oppdrag.
- styrke Arbeidstilsynet – både i forhold til kontrollvirksomhet og veiledningsfunksjon.
- gjennomgå straffereaksjonene for brudd på arbeidslivslovgivningen.
- sikre tillitsvalgte innsynsrett i lønn- og arbeidsvilkår hos underleverandører.

Godt og aktivt statlig eierskap

Staten er en stor eier i norsk næringsliv. Offentlig eierskap kan sikre viktige politiske mål som distriktspolitikk, transportpolitikk, kulturpolitikk eller helsepolitikk. I tillegg kan statlig eierskap sikre råderetten over naturressurser. Statlig eierskap kan sikre inntekter til fellesskapet, og kan være avgjørende for å sikre nasjonalt eierskap og nasjonal forankring av nøkkelvirksomhet i Norge. Arbeiderpartiet vil ha et sterkt statlig og nasjonalt eierskap også i fremtiden. Som eier må staten være profesjonell, og gi selskaper som konkurrerer på det åpne markedet like gode vilkår som konkurrentene.

Vi ser en forsterket tendens til at norske kunnskapsbedrifter selges ut, så snart de når et internasjonalt nivå. Oppkjøp er ikke alltid negativt, og Norge er avhengig av god kontakt med internasjonale, sterke kompetanse- og kapitalmiljøer. Men i mange tilfeller kan salg føre til at vi ikke får bygd opp langsiktig kunnskapsindustri og kompetansemiljøer i Norge. Vi står i fare for å undergrave resultatene av langvarig forskning og utvikling, som ikke på noen måte reflekteres i kortsiktige børsverdier. Derfor må det utvikles en bedre strategi for å sikre nasjonalt eierskap til nøkkelbedrifter i kunnskapssamfunnet.

Våre energiressurser skal være i hele folkets eie. Derfor vil vi opprettholde det offentlige eierskapet i kraftsektoren og ordninger for hjemfall av kraftverk. Strømnettet er en viktig del av den offentlige infrastrukturen.

Arbeiderpartiet vil:

- sikre et profesjonelt eierskap med en forutsigbar utbyttepolitikk for statlige selskaper.
- sikre et sterkt offentlig eierskap til våre vannkraftressurser og våre petroleumsforekomster. SDØEs nåværende og fremtidige andeler skal forbli i statlig eie.
- beholde minst 2/3 statlig eierandel i Statoil og beholde over halvparten av aksjene i Telenor.
- sikre nasjonalt eierskap til viktige selskaper og sektorer.
- si nei til delprivatisering eller salg av Statkraft og Statskog.

Energilandet Norge

Norge er en energinasjon. Tilgang til tilstrekkelig og rimelig energi er både viktig for folk flest i hverdagen, og for verdiskaping og arbeidsplasser. Samtidig vet vi at mange former for energiproduksjon medfører miljøproblemer, og forbrenning av olje og gass fører til utslipp av klimagassen CO_2. Klimaendringer er av de mest alvorlige trusler mot det globale miljøet.

Arbeiderpartiet vil at energiforsyningen i Norge skal være den mest miljøvennlige i verden. Vi vil begrense veksten i energiforbruket, og skal være i fremste rekke med å ta i bruk nye teknologier innenfor energiproduksjon og kraftforsyning. Tiden for de nye store vannkraftutbygginger er over. Derfor må fremtidens økte energibehov dekkes på andre måter. Vi kan ikke gjøre oss avhengig av import av forurensende kullkraft og atomkraft. Arbeiderpartiet mener at Norge må ha som mål å minst være selvforsynt med elektrisk kraft i år med normale mengder nedbør. Vi vil øke satsingen på nye fornybare energikilder og strømsparende tiltak i husholdninger, offentlige bygg og i næringslivet. Overføringssystemet for strøm må opprustes for å redusere strømtap.

Det utvinnes store mengder naturgass på norsk sokkel. En større del av naturgassen må tas i bruk innenlands til industri-, energi- og transportformål. Arbeiderpartiet vil derfor at staten deltar i finansieringen

av infrastruktur for transport av naturgass. Innenfor våre internasjonale klimaforpliktelser kan gass brukes til industri- og kraftproduksjon i Norge. Slik kraftproduksjon foregår allerede på kontinentalsokkelen og på Melkøya i Finnmark, og det er gitt konsesjoner til ytterligere tre gasskraftverk. Arbeiderpartiet mener produksjon må skje innenfor Kyoto-avtalens forpliktelser og inngå i EUs kvotesystem, som sikrer at de totale utslippene ikke øker. Arbeiderpartiet vil gjennom økonomiske virkemidler og satsing på ny teknologi legge til rette for at framtidig utbygging av gasskraft baserer seg på CO_2-håndtering.

Arbeiderpartiet går inn for en stor satsing på forskning og utvikling som kan sikre CO_2-håndtering og gode løsninger for deponering og bruk av CO_2. Arbeiderpartiet mener at Norge må utvikle og iverksette bygging av gasskraftverk med CO_2-håndtering. Videreutvikling av slik teknologi vil redusere våre egne utslipp og kunne gi erfaring og føre til teknologiske nyvinninger andre land kan nyte godt av, og samtidig bli et norsk eksportprodukt. Samtidig er det viktig at utnyttelse av spillvarme blir best mulig. Vi vil legge til rette for CO_2-håndtering også ved de steder hvor konsesjon for utbygging av gasskraftverk allerede er gitt. Ved etablering av gasskraftløsninger med CO_2-håndtering kan norsk sokkel bli et deponeringssted for store mengder av CO_2. Vi må bruke CO_2 til å få mer olje og gass ut av sokkelen. Det er viktig at det skapes et marked for CO_2. Arbeiderpartiet vil vurdere økonomiske insitamenter når CO_2 brukes som trykkstøtte for mer oljeproduksjon. Staten må bidra til at det etableres et selskap som kan ta seg av verdikjeden fra CO_2 fanges til den leveres til mottaker eller deponeringssted. Når den samfunnsmessige lønnsomheten skal vurderes, må man se gassrørledninger, kraftproduksjon og reinjisering av CO_2 under ett.

Arbeiderpartiet ønsker å opprettholde verdiskapingen, sysselsettingen og kompetansen i petroleumsnæringen på et høyt nivå. Utvinningsgraden i feltene må økes gjennom økt forskning og ved bruk av CO_2-injisering. Det må være lønnsomt å ta ut de gjenværende ressursene i eksisterende felt. Vi vil øke leteaktiviteten etter olje og gass, og oljeindustrien må få tilgang til interessante letearealer. Norge må delta i utviklingen av petroleumsvirksomheten i nord i samspill med Russland. Petroleumsvirksomhet i Barentshavet og Norskehavet skal være verdens fremste i forhold til oljevernberedskap og miljøovervåkning.

Arbeiderpartiet vil:

- øke innenlands bruk av naturgass, og bidra til utbygging av infrastruktur for gasstransport.
- øke satsingen på nye fornybare energikilder og innføre et pliktig grønt sertifikatmarked.
- legge til rette for at elektrisk oppvarming i større grad erstattes med vannbåren varme, og etablere gode finansieringsordninger for økte investeringer i fjernvarme og bioenergi.
- at energieffektiviteten i nye og eksisterende bygg bedres, blant annet ved krav om vannbåren varme i større bygg, og gode ordninger for varmepumper.
- etablere en ordning for fellesfinansiering av merkostnadene ved utbygging og vedlikehold av kraftlinjenettet i spredtbygde strøk.
- bidra til utvikling og kommersialisering av hydrogen som energibærer blant annet ved å styrke ENOVAs ordninger.
- gi hydrogenbiler de samme avgiftsfritak som elbiler og bidra til utbygging av et nett med fyllestasjoner for hydrogenbiler i Norge.
- bidra til at det skapes et marked for CO_2 for å redusere utslipp.
- stanse utslippene av miljøfarlige kjemikalier fra petroleumsaktiviteten.
- gjennom behandlingen av den helhetlige forvaltningsplanen avgjøre hvilke havområder som skal være petroleumsfrie og hvilke som kan åpnes for virksomhet.
- øke utbyggingen av miljøvennlig vindkraft og ha bedre regional og nasjonal koordinering av slike utbygginger.

- arbeide for et hovednett for overføring av elektrisk kraft med tilstrekkelig kapasitet i hele landet.
- at Norge skal ha en aktiv rolle i internasjonal energipolitikk, som må ledes mot større grad av samarbeid om teknologier, energisystemer og satsing på ny fornybar energi.

Et mer rettferdig skattesystem

Velferdssamfunnet er et spleiselag. Arbeiderpartiet vil ha et skattesystem som på en effektiv måte gir stabile inntekter til fellesskapet, fremmer sysselsetting, rettferdig fordeling, et bedre miljø og bidrar til å opprettholde arbeidsplasser og bosetting i distriktene. Vi må ha et skattenivå som gjør det mulig å finansiere gode velferdstjenester.

Vi vil ha et skatte- og avgiftssystem som oppleves som rettferdig. Skattesystemet skal bidra til en rettferdig fordeling ved at de som har høye inntekter og store formuer betaler en større andel av inntekten sin i skatt enn de som har mindre. Våren 2004 slo vi i behandlingen av regjeringens skattemelding fast våre prinsipper i skattepolitikken og at vi vil videreføre det samlede skatte- og avgiftsnivå vi da hadde. Dette står fortsatt fast.

Internasjonaliseringen av økonomi og produksjon skaper skattekonkurranse landene imellom. Dette setter begrensninger for hvordan vi kan utforme vårt skatte- og avgiftssystem uten å svekke næringslivets konkurransemuligheter. Vi må finne beskatningsformer som gjør det vanskelig å unndra seg beskatning gjennom tilpasninger eller utflagging. Derfor vil vi arbeide for internasjonale skatteavtaler som begrenser muligheten for skatteunndragelser.

Arbeiderpartiet vil:

- at skatt mellom arbeid og kapital jevnes ut, slik at de med høye kapitalinntekter betaler mer skatt, blant annet ved utbyttebeskatning.
- ha stabile og konkurransedyktige skattemessige rammevilkår for næringslivet.
- øke fagforeningsfradraget til minst det dobbelte av dagens nivå for å stimulere til et organisert arbeidsliv.
- at det fortsatt skal være fradrag for utgifter til arbeidsreiser.
- gjennomgå og rydde opp i særavgiftene med sikte på å endre avgifter som skaper ulemper for norske produksjonsarbeidsplasser i konkurranse med import.
- ha en omlegging av bilavgiftene for å stimulere til sikrere og mer miljøvennlige biler.
- styrke Skatteetaten og intensivere arbeidet mot svart arbeid og skatteunndragelser.

Økonomiske utfordringer og rammebetingelser

Den teknologiske utviklingen og den økende internasjonale arbeidsdelingen danner grunnlag for fortsatt vekst i velferden. Arbeiderpartiet vil møte denne utviklingen med en politikk som fremmer verdiskaping i hele Norge. Vi må ikke se på ny teknologi og dyktige utenlandske konkurrenter som trusler mot velferden i Norge. Slik framgang er en fordel for både norske og utenlandske forbrukere. Vi må bruke våre produktive ressurser der de kaster mest av seg. Og vi må sørge for at vår aller viktigste ressurs – arbeidskraften – ikke blir stående ubrukt.

Å finansiere fremtidens velferdssamfunn er en krevende oppgave. Om dagens utvikling fortsetter, vil den private velstanden øke langt mer enn den offentlige i tiårene framover. Befolkningssammensetningen endres, slik at det blir stadig færre yrkesaktive som skal finansiere inntektene til stadig flere som mottar trygd. Trykket på helse- og omsorgssektoren vil øke fordi vi lever lengre og fordi kravene til standard øker i takt med velstandsutviklingen. Arbeiderpartiet vil sikre et godt og omfattende velferdssamfunn også på lang sikt ved å bidra til økt verdiskaping, en ansvarlig økonomisk politikk og en god offentlig sektor. Vi vil ha en kritisk gjennomgang av egenandeler og nivået på egenbetaling av offentlige tjenester, avgifter og skatt, slik at finansieringen av offentlig sektor skjer på en mest mulig rettferdig måte.

Vi vil føre en ansvarlig finanspolitikk med forsvarlig bruk av oljepenger. Oljeinntektene må fordeles rettferdig mellom flere generasjoner. Vi vil bruke avkastningen av oljefondet i de årlige statsbudsjetter, og bruke penger slik at det bidrar til å utjevne svingninger i økonomien for å holde arbeidsledigheten nede, samtidig som vi tar hensyn til lav rente og stabil kronekurs.

Arbeiderpartiet vil:

- føre en økonomisk politikk som sikrer næringslivets konkurranseevne og stabil kronekurs, slik at vi kan opprettholde verdiskaping og velferd også på lang sikt.
- ha et inntektspolitisk samarbeid, og en finanspolitikk som sikrer arbeid til alle.
- at reformer og nye tiltak skal gjennomføres innenfor ansvarlige økonomiske rammer i de årlige budsjetter.

Opplevelsessamfunnet:

Kultur, miljø og livskvalitet

De fleste i Norge får i dag dekket sine grunnleggende materielle behov. I fremtidens samfunn vil det i stadig større grad være opplevelser vi etterspør: Opplevelser av kultur og kunst, naturopplevelser, opplevelser av samhold og av å være til nytte for andre. Noen har kalt det samfunnet vi er på vei inn i for opplevelsessamfunnet – hvor livskvalitet, kulturopplevelser og meningsfulle fritidsaktiviteter er mer sentralt enn før.

Når det tunge arbeidet er blitt mindre tungt for mange, fritiden for de fleste har økt og markedets kommersielle underholdningstilbud er grenseløst, er det tid for det store kulturløftet. Vi vil legge til rette for et mangfold av ulike kulturtilbud og kunstneriske uttrykk. Og vi vil gjøre kultur og kunst til folkeeie.

I bestemte livssituasjoner, for eksempel ved sykdom, vil behovet for støtte, omsorg, oppfølging og nettverk være viktig. Tro, verdier og holdninger kan ikke måles i penger. Men det utgjør en viktig del av folks liv. Et samfunns vellykkethet kan derfor ikke bare måles i materielle goder, men også i hvordan den enkeltes livskvalitet er. Fokus på økt livskvalitet er derfor viktig for Arbeiderpartiet.

Det store kulturløftet

Norge skal være en ledende kulturnasjon, og alle skal ha muligheter til kunst- og kulturopplevelser. Derfor vil Arbeiderparitet legge til rette for at alle som vil, skal kunne delta og ufolde seg i kulturelle aktiviteter. Kunst og kultur handler om den enkeltes livskvalitet og identitet. Opplevelser og deltakelse på kunst- og kulturområdet kan ikke løses av markedskrefter alene, men krever et sterkt politisk og offentlig engasjement, både nasjonalt, regionalt og lokalt. Et levende kulturliv består både av profesjonell aktivitet og amatørvirksomhet.

Arbeiderpartiet vil derfor gjennomføre et kulturløft. Vi vil øke bevilgningene til kunst- og kulturformål kraftig, og det er et mål at de skal utgjøre om lag 1 prosent av statsbudsjettet innen 200-årsjubileet for Grunnloven i 2014. Arbeiderpartiet vil også innføre en egen kulturlov. Hensikten er å understreke det offentliges ansvar for å legge til rette for et godt kulturtilbud i hele landet.

Norge er blitt et flerkulturelt land. Det er viktig at det flerkulturelle perspektivet synliggjøres på alle felter i kulturlivet. Internasjonalt samarbeid er også viktig. Norge skal derfor aktivt delta i internasjonale programmer og prosjekter.

Regionale sentra gir større muligheter til kulturopplevelser og aktiviteter. Dette gir igjen positive effekter både for næringsutvikling og bosetting. Arbeiderpartiet vil derfor styrke den regionale kulturpolitikken. De nasjonale og regionale kulturinstitusjonene er viktige kulturformidlere. Det er viktig at disse utvikles og fornyes for å tiltrekke seg publikum.

En trygghet på egen kultur og språk er en viktig forutsetning for å forstå andres. I en verden med stadig raskere informasjonsflyt får vi langt flere kulturelle inntrykk på kortere tid enn tidligere. Dette gir kunnskap og impulser om andre kulturer som er med på utvikle vår egen kultur. Norge er et lite språkområde, og norsk er utsatt for press. Det er derfor viktig å ha en offensiv språkpolitikk. Bokmål og nynorsk skal være likeverdige skriftspråk i Norge, og sidemålsundervisningen i skolen skal beholdes og utvikles.

Våre kulturminner må tas vare på, slik at også framtidige generasjoner kan oppleve disse. Mange historiske bygninger og kultursteder har forfalt, og mange steder haster det med å komme i gang med vedlikehold for å sikre at en viktig del av vår kulturarv ikke går tapt.

Kunst og kultur utgjør en betydelig næring og gir mange arbeidsplasser. Det er viktig at det legges aktivt til rette for ytterligere satsing på kulturbasert næringsutvikling gjennom en egen støtteordning. Norske kunst- og kulturuttrykk må markedsføres mer i utlandet.

Arbeiderpartiet vil:

- gi tilbud om plass i kulturskole til alle barn som ønsker det. Lange køer og dyre plasser må erstattes med tilbud til alle. Det må være et tak på hvor mye en plass skal koste.
- øke produksjonsstøtten til norsk film, styrke de regionale filmfondene, innføre støtteordning til filmfestivaler samt egen innkjøpsordning for norsk film.
- legge til rette for en satsing på norsk musikk med støtte til øvingslokaler, utstyr, spillesteder, lokale arrangører, festivaler, transport og programutvikling. Innkjøpsordningen for musikk må utvides.
- gi scenekunsten (som teater, opera, dans og figurteater) mer forutsigbare rammer.
- gi korps og kor bedre rammevilkår.
- utvide den kulturelle skolesekken til også å omfatte barnehager.
- ruste opp bibliotekene slik at de tilfredsstiller kravene som morgendagens informasjons- og kunnskapssentre. De skal være en arena for både opplevelse og deltakelse. Bibliotektjenester skal være gratis.
- styrke innkjøpsordningen for norsk litteratur blant annet ved innkjøp av saksprosa.
- utvide ordningen for utsmykking av offentlige bygg.
- utvikle støtteordningen for lokale kulturbygg, slik at støtten kan bli på samme nivå som til idrettsbygg.
- styrke samisk kulturarbeid. Det samiske kulturlivet er en viktig kraft for å styrke identiteten, samtidig som det bidrar til levende lokalsamfunn.
- bedre levekårene for kunstnere og bidra til en god formidling av oppdrag til kunstarbeidere.
- satse sterkere på bygningsvern og kulturminner.
- øke pressestøtten blant annet for å kompensere økte portokostnader for avisene.
- følge opp den vedtatte museumsreformen.
- sikre bedre rammevilkår for arbeiderkulturen og historisk dokumentasjon om denne.
- videreutvikle Fribyordningen for forfulgte forfattere.
- tilrettelegge for bruk av kulturopplevelser i et samarbeid med profesjonelle og frivillige kulturkrefter for å bidra til økt livskvalitet og inkludering i for eksempel eldreomsorgen, psykisk helsevern, forebyggende barne- og ungdomstiltak og integrering av innvandrere.

Ren luft – rent vann – ren jord

Norge skal være et foregangsland i miljøpolitikken. For at fremtidens generasjoner skal ha tilgang til et godt miljø og ren natur, må hensynet til miljø være gjennomgripende i alt vi foretar oss. Miljøet kan bare sikres gjennom internasjonalt samarbeid og ved at hvert land tar sitt ansvar. Norge skal stå ved de forpliktelser vi har tatt på oss internasjonalt. Gjennom å legge til rette for lokalt miljøarbeid, slik at alle får mulighet til å delta i utformingen av den lokale miljøpolitikken, vil vi skape et bredt engasjement for miljøet.

Gjennom Kyoto-avtalen om reduksjon av klimagasser og i flere andre sammenhenger har Norge forpliktet seg til å bidra til å redusere klimagassutslipp. Arbeiderpartiet vil være en pådriver for å oppfylle disse. Dette må gjøres både gjennom tiltak som reduserer utslippene i Norge og ved å ta i bruk de såkalte Kyoto-mekanismene. Vi må bli en del av EUs system for handel med kvoter av klimagasser. Da sikrer vi norsk industri full adgang til EUs kvotehandel, og vi får innflytelse på utviklingen av EUs regler på området etter 2008.

Tapet av biologisk mangfold er en annen stor miljøutfordring. Mange arter er utryddet, og enda flere er utrydningstruet. Denne utviklingen må stoppes. Arbeiderpartiet vil derfor øke barskogskogvernet og verne andre viktige områder som har verdi for det biologiske mangfoldet.

Spredning av miljøgifter fører til store konsekvenser for mennesker og dyr. Ikke minst ved at viktige drikkevannskilder blir rammet. Vi mener alle mennesker skal ha tilgang til rent drikkevann, og vil redusere utslipp av miljøgifter både nasjonalt og globalt. Samtidig må vi rydde opp i tidligere utslipp som har forurenset mange fjorder og vassdrag.

Arbeiderpartiet vil sikre alle tilgang til norsk natur og til friluftsopplevelser. Allemannsretten til fri ferdsel er et viktig prinsipp i Norge. Arbeiderpartiet vil styrke denne på viktige områder. Tilgangen til viktige rekreasjonsarealer må sikres, ikke minst i strandområder. Langt flere områder må kjøpes av det offentlige til friarealer, og kommunene må få juridisk hjelp til å håndtere tvistespørsmål om allmennhetens tilgang. Vi vil sikre at hensynet til allmenn bruksrett, friluftsliv og kulturminner blir ivaretatt når Forsvaret skal avhende eiendommer med attraktive strandområder, og at de viktigste forblir i offentlig eie.

Arbeiderpartiet vil:

- oppfylle Norges internasjonale forpliktelser til reduksjon i utslipp av klimagasser gjennom handel med kvoter, klimaregnskap og nasjonalt forpliktende reduksjonsmål for sektorer og bransjer som bidrar til klimautslipp.
- arbeide for at tapet av det biologiske mangfoldet stanses både nasjonalt og globalt, blant annet ved å verne mer barskog i Norge.
- sikre en god, allmenn tilgjengelighet til jakt, fiske og friluftsliv.
- stramme inn på byggeforbudet i strandsonen i områder hvor det er press på strandarealene.
- opprette et friluftsfond for å kjøpe attraktive friarealer og strandområder til allmennhetens bruk.
- innføre et særskilt lovfestet vern av Oslomarka og andre bymarker.
- legge til rette for at barn og unge får delta i friluftsaktiviteter, blant annet i skolen og skolefritidsordninger. Vi vil bidra til at det opprettes flere naturbarnehager og naturskoler. Alle under 18 år skal kunne ha anledning til gratis fiskekort.
- ha levedyktige rovdyrstammer i Norge, samtidig som vi vil bidra til å redusere konfliktnivået mellom rovdyr og dyrehold. Det må være god dialog mellom forvaltningsmyndighet og beitebrukere for å sikre beitebruk i utmark og på fjellet.
- legge til rette for en sterk miljøsatsing innenfor norsk bygg- og anleggsvirksomhet, med effektiv ressursbruk og mer miljøvennlige løsninger og produkter.
- styrke beredskapen langs kysten gjennom blant annet overvåking av sjøtrafikken, tilstrekkelig slepebåtkapasitet, sikre seilingsleder lenger ut fra kysten og etablere et sett av nødhavner.

Gode forhold for frivillig arbeid

I Norge har vi mange ulike organisasjoner, grupper og sammenslutninger. Beregninger viser at så mye som hvert tiende årsverk i Norge blir utført i frivillig sektor. Det frivillige arbeidet har stor betydning som kanal for folks engasjement. Det bidrar til nye løsninger på velferdsutfordringene i samfunnet og er viktig i et demokratisk perspektiv. Frivillig innsats skal være et supplement til de offentlige velferds- og omsorgstjenestene. Arbeiderpartiet vil utvikle en målrettet, koordinert og helhetlig politikk for den frivillige sektoren i Norge. De frivillige aktørene må få bedre arbeidsforhold.

De offentlige støtteordningene til frivillige organisasjoner må være mest mulig målrettet, fleksible og ubyråkratiske. Vi vil etablere et offentlig register for frivillige virksomheter, slik at de frivillige organisasjonene kan få en samlet identifikasjon i forhold til lovverk og offentlig forvaltning. Dette vil kunne forenkle arbeidet for de frivillige organisasjonene når det gjelder registrering av opplysninger og rapportering til offentlige myndigheter.

Arbeiderpartiet mener at frivillighetssentralene har en viktig samfunnsmessig funksjon. Den frivillige innsatsen som mange gjør, er veldig prisverdig å til glede og nytte for mange. Mange frivillighetssentraler sliter imidlertid med økonomien. Dette går utvover tilbudet og øker i stedet presset på sosialtjenesten.

Arbeiderpartiet vil:

- opprette et frivillighetsregister for å forenkle arbeidet i de frivillige organisasjoner.
- øke statsstøtten til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner.
- øke den offentlige støtten til frivillighetssentralene.

Satsing på idrett

Idretten er Norges største folkelige bevegelse, og betyr svært mye for folk i Norge. I tillegg til den store egenverdien og gleden som ligger i å delta i idrettsaktiviteter, har idretten stor samfunnsmessig betydning. Gode oppvekstvilkår, styrket folkehelse, integrering og organisasjonsskolering er noen av de positive sidene ved idretten.

Arbeiderpartiet vil gi alle mennesker muligheter til å utøve idrett ut fra sine egne ønsker og behov. Vi vil ha gode vilkår for idretten på alle plan, og særlig styrke barne- og ungdomsidrett. Både sentralt og lokalt vil vi i samspill med idrettens organisasjoner legge til rette for et godt idrettstilbud i hele landet.

Arbeiderpartiet vil:

- øke utbyggingstakten for flerbrukshaller, flerbruksanlegg, ballbinger og nærmiljøanlegg.
- satse særlig for å inkludere barn og unge som står i fare for å falle utenfor fellesskapet.
- ruste opp svømmehaller over hele landet, slik at barn og unge sikres skikkelig svømmeundervisning.
- bidra til at det bygges ut flere kunstgressbaner.
- at lån av offentlige anlegg og skoler til idrettsaktiviteter for barn og ungdom under 18 år skal være gratis.

Forebygging for god helse

Helsefremmende arbeid bidrar til bedre helse, livskvalitet og forebygger sykdommer. Folkehelsen er ujevnt fordelt, og følger i stor grad den sosiale lagdelingen i samfunnet. Noe av det viktigste folkehelsearbeidet er å utjevne sosiale forskjeller. Arbeid og utdanning til alle, samt en rettferdig fordeling av godene, er viktige virkemidler for en bedret folkehelse hos utsatte grupper. Et godt skole- og utdanningsvesenet er en av de viktigste nøklene for å utjevne sosial ulikhet i helse.

Tobakksrøyking fører til mange sykdommer. Dette fører til store plager og for tidlig død for mange. Arbeiderpartiet vil arbeide for at både ungdom og voksne blir motivert til å ha en sunn livsstil. Vi vil arbeide for en bedre folkehelse gjennom forebyggende helsearbeid og ved å legge til rette for en sunn livsførsel.

Arbeiderpartiet vil:

- at forbudet mot reklame for tobakk og alkohol opprettholdes.
- motivere både unge og voksne til sunt kosthold.
- utvide tilbudet om helsestasjoner for ungdom og bedre skolehelsetjenesten.
- intensivere kampen ved helsestasjoner og skolehelsetjenesten mot kjønnslemlestelse gjennom obligatoriske helseundersøkelser og informasjonsarbeid.
- legge til rette for økt fysisk aktivitet både i arbeidslivet og skoleverket.
- forbedre skoleverkets kompetanse på spiseforstyrrelser.

Folkekirke og livssynsmangfold

Alle har rett til å velge og praktisere religion og livssyn. Alle kirker og religiøse grupper må fritt kunne utøve sin virksomhet ut fra egne verdier og selvforståelse. Arbeiderpartiet vil at det offentlige legger til rette for, og bidrar økonomisk til et mangfold av religions- og livssynsutøvelse i Norge.

Vi ønsker at Den norske kirke skal være en åpen folkekirke som bidrar til å styrke fellesskapsverdier som nestekjærlighet, menneskeverd og internasjonal solidaritet. Demokratiet i Den norske kirke må styrkes og videreutvikles.

Mange av våre kirkebygg utgjør en sentral del av kulturarven og har en unik historisk verdi. Vedlikehold og restaurering av disse er en viktig kulturpolitisk oppgave. Kirkebyggene representerer et samlingspunkt i mange lokalmiljøer. En fleksibel bruk av byggene er derfor nødvendig.

Arbeiderpartiet vil:

- gjennomgå forholdet mellom stat og kirke i lys av den offentlige kommisjonen som arbeider med stat/kirke-spørsmål.
- gjennomgå den kristne formålsparagrafen i barnehage og skole.
- at vigselsretten bør fratas menigheter som gjentatte ganger bryter med ekteskapslovens bestemmelser.
- legge til rette for at det skal bli flere kvinnelige sokneprester, proster og biskoper.
- utvikle KRL-faget til et fellesfag som skal utvikle forståelse, respekt for andre og evne til dialog mellom mennesker med ulik tro og livssyn. Fritaksretten må være reell og enkel å praktisere.
- at utenlandske forkynnere som har arbeid i religiøse trossamfunn, skal gjennomgå opplæring i norsk språk og samfunnskunnskap.
- bidra til at det opprettes flere livssynsnøytrale seremonilokaler.
- at kommunene får økonomisk hjelp til å ruste opp kirkebygg som trenger vedlikehold og oppussing.

Samisk nåtid og framtid

Den norske staten er etablert på territoriet til to folk: Samer og nordmenn. Begge folk har den samme rett og de samme krav til å utvikle sin kultur og sitt språk. Som urfolk har samene et folkerettslig krav på et særlig kulturvern. Til grunn for Arbeiderpartiets politikk ligger en ambisjon om å vitalisere samisk språk, kultur, nærings- og samfunnsliv.

Vi vil styrke samenes muligheter til å fungere som ett folk på tvers av landegrensene, og bidra til at det er gode rammevilkår for næringsutøvelse i samiske bosettingsområder. Det gjelder ikke bare for tradi-

sjonelle næringer, men like mye for moderne arbeidsplasser knyttet til kultur og informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Bruken av naturressursene i samiske områder må i første rekke komme bosettingen i de aktuelle distriktene til gode.

Arbeiderpartiet vil gi Sametinget reell innflytelse på områder som er viktig for det samiske samfunn. Vi vil forbedre muligheten for opplæring i samisk for alle aldersgrupper. En viktig forutsetning for utviklingen av det samiske samfunnet er å sikre rekruttering og utdanning av samisk fagpersonell i samiske områder.

Arbeiderpartiet vil:

- satse på utvikling av samiske læremidler og skjønnlitteratur på de samiske språk, og på landsdekkende samiske dagsaviser på norsk og samisk.
- at Sametinget skal ha reell innflytelse på utforming av jordbruks-, reindrifts- og fiskeripolitikken, og på forvaltningen av avgjørende ressurser for samisk samfunnsliv.
- sette i verk et verdiskapingsprogram for næringskombinasjoner i samiske strøk.
- at hensynet til den samiske befolkningen ivaretas blant annet ved å sikre fartøyer under 10 meter i Nord-Troms og Finnmark adgang til fiske og en garantert minstekvote.
- at barnehagetilbud for samiske barn skal være tilpasset det enkelte barns samiske språk- og kulturbakgrunn.
- bedre rammebetingelsene for samiske kunstnere og kulturutøvere og bidra til internasjonal profilering av samisk kultur.
- at det utdannes tilstrekkelig antall helse- og sosialarbeidere som behersker samisk språk og som har kunnskap om samisk kultur og samfunnsforhold.
- at Norge skal være et foregangsland i arbeidet med urfolks rettigheter.
- satse på samisk reiselivsutvikling som skal sikre og styrke næringslivet i samiske områder.
- satse på utvikling av målrettede virkemiddelordninger for kulturnæringssatsinger i samiske områder.

Velferdssamfunnet:

Omsorg og ansvar

Velferdsordningene skal gi alle trygghet for at samfunnet stiller opp når de trenger hjelp. De skal sette folk i stand til å klare seg selv, og gi de som ikke klarer seg på egen hånd nødvendig omsorg og bistand. I Norge har vi bygd opp et av de beste og mest omfattende velferdssystemer i verden. Det er vi stolte av.

Men vi er ikke fornøyde. Velferdssamfunnet blir aldri ferdig. Når samfunnet forandrer seg, må vi også forandre velferdsordningene. Mye må bli bedre enn i dag. Vi må forbedre eldreomsorgen og helsevesenet, slik at alle får hjelp når de trenger det med det beste vi har av personell og utstyr. Vi må ha barnehageplasser til alle som ønsker det, og vi må ha et mer rettferdig pensjonssystem.

Arbeiderpartiet vil fornye, forbedre og utbygge velferden. Vi vil gi folk større valgmuligheter og tilbud tilpasset hver enkelt. Da må vi flytte penger fra administrasjon og til tjenester. Vi vil gjøre tilbudene mer tilgjengelige for folk ved å tenke nytt om hvordan offentlige tjenester skal tilbys.

Trygge familier – trygg oppvekst

Arbeiderpartiet ønsker en familiepolitikk som tar utgangspunkt i barns beste. Et godt barnehage- og skoletilbud er sammen med foreldrenes omsorg avgjørende for å skape et godt oppvekstmiljø.

Alle som ønsker det, skal få barnehageplass til en rimelig pris. Barnehagene bidrar til sosial utvikling, pedagogisk veiledning og trygghet for barna. Prisene skal reduseres, og det må være moderasjonsordninger med nasjonale minstestandarder. Private og offentlige barnehager skal likebehandles. Kvaliteten på barnehagetilbudet skal være god, og de fysiske forholdene skal være forsvarlige. Arbeiderpartiet mener at det må gis tilbud om fleksible åpningstider i barnehagene. Arbeiderpartiet mener at utbygging av barnehagetilbudet, reduserte barnehagepriser, utvidet foreldrepermisjon og småbarnstillegg i barnetrygden er bedre tilbud til barnefamiliene enn å videreføre kontantstøtten. Vi vil derfor avvikle denne når full barnehagedekning er oppnådd og alternative ordninger er etablert. Utfasing av kontantstøtteordningen skal tidligst skje i 2008.

Barn som blir utsatt for omsorgssvikt, overgrep og mobbing trenger spesiell hjelp. Det må være et godt samarbeid mellom familie, barnevern, barnehage og skole i slike situasjoner. Det skal være et bredt tilbud bestående av rådgivning, avlastning, fosterhjem og institusjoner. Barnevernet må gis tilstrekkelig med ressurser, slik at det gjennomføres rask og god oppfølging av de barna dette gjelder. Arbeidet mot seksuelle overgrep mot barn må intensiveres, og spredning av seksuelle overgrep på internett må motarbeides.

Kostnadene ved adopsjon er store. Arbeiderpartiet mener det er et mål at adopsjonsstøtten skal knyttes til folketrygdens grunnbeløp og settes til 1G. Adopsjonspermisjonen bør forlenges, slik at den blir likestilt med lengden på fødselspermisjon.

Valg av samliv må være opp til hver enkelt. Arbeiderpartiet går derfor inn for at de juridiske rettighetene til samboende med barn skal styrkes ved at felles foreldreansvar skal gis til samboende på linje med gifte. Vi vil endre ekteskapsloven, slik at når ektefeller er enige i skilsmisse og hvor ingen av partene forsørger barn, skal det ikke gjelde noen separasjonstid. For gifte som forsørger barn skal separasjonstiden fortsatt gjelde. Arbeiderpartiet vil ha en kjønnsnøytral ekteskapslov, og endre barneloven slik at barn født inn i et ekteskap/partnerskap mellom to lesbiske kvinner sikres retten til to juridiske foreldre allerede ved fødselen.

Arbeiderpartiet vil:

- lovfeste retten til barnehageplass, og innføre en maksimalpris på 1750 kroner (2005-kroner). Denne prisen justeres deretter i takt med kostnadsutviklingen i barnehagesektoren.
- utvide fødselspermisjonen med særlig vekt på den øremerkede pappapermisjonen. Målet er 12 måneder med 100 prosent lønn og at 3 måneder forbeholdes hver av foreldrene.
- innføre gratis korttidsbarnehage for alle barn i områder med en stor andel minoritetsspråklige barn.
- gi vanskeligstilte barn sterkere rettsvern og styrke barnevernets ressurser.
- gjennomføre holdnings- og informasjonskampanjer i skoler om bruk av internett for blant annet å bidra til å stoppe spredning av seksuelle overgrep mot barn.
- Gjennomgå barneloven for å styrke barns rett til samvær med begge foreldre etter samlivsbrudd.
- at omsorgsevne skal være avgjørende for hvem som skal få adoptere barn, og at samboere og ektefeller, uavhengig av seksuell orientering, skal ha rett til å bli vurdert som adoptivforeldre.
- arbeide for rett til ammefri med lønn for alle.

Et helsevesen i verdenstoppen

Den medisinske og teknologiske utviklingen går raskt. Det gir oss bedre behandling for mange sykdommer. Arbeiderpartiet vil gi sykehusene bedre økonomi, slik at tilgjengeligheten til sykehustjenester er god over hele landet. Vi kan ikke akseptere at trang økonomi tvinger fram stengte avdelinger og redusert pasienttilbud.

Det er et offentlig ansvar at alle som trenger sykehusbehandling får det, uavhengig av bosted eller økonomi. Pasienter i Norge skal ha et faglig medisinsk tilbud på linje med det beste i verden. Organiseringen ved sykehusene må være slik at pasientene får den behandlingen de har behov for til rett tid.

Vi skal ha et faglig godt fastlegetilbud over hele landet. Ved alvorlig sykdom skal det gis øyeblikkelig hjelp til alle døgnets tider. Arbeiderpartiet mener at et sterkere samspill mellom sykehusene og primærhelsetjenesten vil føre til et bedre helsevesen med blant annet kortere ventetider.

Tilbudet til psykisk syke er for dårlig. Arbeiderpartiet vil derfor arbeide både for bedre forebyggingsstrategier, organisering, kompetanseoppbygging og god behandling av psykisk syke både i primær- og spesialisthelsetjenesten.

Alle som trenger det må få tilbud om rehabilitering etter sykdom. Dette er viktig for å bedre livskvaliteten for den enkelte. I tillegg kan det bidra til at mange kan komme raskere tilbake til arbeidslivet og at eldre kan bli selvhjulpne. I rehabilitering er det viktig med tverrfaglighet, og et nært samarbeid mellom ulike deler av helsetjenesten.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke sykehusenes økonomi, slik at flere pasienter behandles og ventetidene kortes ned.
- sikre et desentralisert sykehustilbud som blant annet sørger for nærhet til akuttfunksjoner og fødetilbud, samt en ambulansetjeneste over hele landet som har god beredskap og forsvarlig responstid.
- at sykehusene i det vesentlige skal være eid og drevet av det offentlige. Noen private sykehustilbud, spesielt de som drives av ideelle organisasjoner, er et viktig supplement. Men også disse må drives i nært samvirke med det offentlige helsevesen.
- sikre at sykehusene har et arbeidsmiljø hvor personalet ikke utsettes for urimelige belastninger.

- evaluere alle sider ved sykehusreformen og innsatsstyrt finansiering, også når det gjelder åpenhet, medbestemmelse og folks påvirkningsmuligheter.
- forbedre tilbudet til psykisk syke og redusere ventetiden for behandling i barne- og ungdoms-psykiatrien. Arbeiderpartiet ønsker at det opprettes et fullverdig behandlingstilbud for unge som lider av spiseforstyrrelser.
- at lokale og regionale myndigheter må få anledning til å foreslå kandidater til styrene på alle nivåer i helseforetakene.
- holde egenandeler på et lavt nivå. Det skal bli mulig å kjøpe et frikort for blå resept ved årets start for et beløp tilsvarende egenandelen.
- styrke geriatrien og helsetilbudet til eldre.
- øke utbyggingen av forebygging og behandling av rusproblemer, og satse sterkere på et godt ettervern blant annet ved tilrettelegging av boliger og jobbtilbud.
- opprette flere behandlingsplasser og gi et bedre og mer samordnet tilbud til de som både er rusavhengige og har psykiske problemer.
- vurdere innføring av meldeplikt for helsepersonell til barnevernet når foretatt kjønnslemlestelse oppdages.
- følge opp arbeidet med en nasjonal strategi for kreftomsorgen.
- rette opp den økonomiske skjevfordelingen mellom helseregionene.

Aktiv og trygg alderdom

Tallet på eldre vil etter hvert øke sterkt, og eldre mennesker lever lengre enn før. Dette er en gledelig utvikling. Vi må sørge for at denne voksende gruppen av eldre er en aktiv del av folket, med gode muligheter for utfoldelse og livskvalitet. Eldre må få bruke sine evner og ressurser, og de må få komme til orde og bli hørt.

De fleste eldre klarer seg uten omfattende hjelp fra det offentlige. Det er viktig både for den enkelte og samfunnet at det fortsatt blir slik. Men de som trenger det må få hjelp tilpasset de behov de faktisk har. Kommunene har ansvaret for gjennomføringen av den offentlige eldreomsorgen i en form som passer de lokale forholdene. Den kommunale eldreomsorgen skal utgjøre en helhet, med en kjede av tiltak fra det enkle til det mest kompliserte.

Kommunene bør styrke samarbeidet med pårørende og frivillige. Her bør friske eldre kunne spille en viktig rolle.

Arbeiderpartiet vil:

- bedre kvaliteten i eldreomsorgen for å sikre eldre pleietrengende et verdig liv, med personlig stell, respekt og privatliv.
- at kommunene må sørge for stabilitet og kontinuitet i hjemmesykepleien.
- bedre kulturtilbudene til de eldre.
- at omsorgsboliger lokaliseres slik at det blir kort vei til hjelp når det trengs.
- at sykehjemmene må ha kvalitet og kompetanse, og tilstrekkelig med fagpersonell. Alle som ønsker det må få enkeltrom.
- at det ved sykehjemmene er plass til kortidsopphold. Eldre som trenger etterbehandling etter opphold på sykehus, må få tilbud om rehabilitering.
- utarbeide en nasjonal rekrutterings- og utdanningsplan for eldreomsorgen. Det må bli økte muligheter for hjelpepleiere til videreutdanning og avansement.

- satse på forskning om eldres levekår og helseproblemer. Slik forskning må også omfatte eldre med innvandrerbakgrunn.
- bidra til å utvikle habilitering og teknologi som gjør at folk kan bo trygt hjemme så lenge som mulig.
- bedre kvaliteten på tannhelsetilbudet til eldre som er omfattet av de kommunale omsorgstjenester.

Rettferdig pensjon til å stole på

Arbeiderpartiet vil arbeide for en sosialt rettferdig reform av pensjonssystemet. Vi vil legge spesiell vekt på å styrke Folketrygden, sikre tjenestepensjon til alle, og kvinners rett til en god pensjon. Vi vil ha et pensjonssystem som fremmer arbeid og som vi kan betale for i framtida.

Det er spesielt to grunner til at det er nødvendig med en pensjonsreform. Den ene er at dagens pensjonssystem er urettferdig. Den andre er at vi må få en sterk Folketrygd som folk kan stole på innfrir sine forpliktelser.

Dagens pensjonssystem er urettferdig blant annet fordi for mange blir minstepensjonister. Mange med lave inntekter som har betalt trygdepremie i mange år, ender likevel opp uten noe tilleggspensjon. Derfor må det bli mer samsvar mellom hva den enkelte betaler inn til pensjonsordningen og hva man får tilbake. Det er urettferdig at om lag 500 000 lønnstakere bare får pensjon fra Folketrygden, mens flertallet får tjenestepensjon i tillegg til ytelsene fra Folketrygden. En annen skjevhet ved dagens pensjonssystem er at besteårsregelen ofte slår vilkårlig og urettferdig ut. De med mange år i arbeidslivet og jevn inntekt over livsløpet taper i forhold til de som har kortere yrkeskarriere med sterk stigning i inntekten. Besteårsregelen fungerer i dag slik at mange lavtlønte og deltidsarbeidende med et langt yrkesaktivt liv får en dårligere Folketrygd enn de som har et kortere yrkesaktivt liv med en høyere lønn, selv om livsinntekten er lik. For andre arbeidstakergrupper gir imidlertid besteårsregelen god uttelling.

Folketrygden må være til å stole på. Hvis folk ikke kan være trygge på at de får de pensjonene de er forespeilet og en pensjon til å leve av, vil det bidra til å øke omfanget av private individuelle pensjonsforsikringer. Dette vil skape økte ulikheter og bidra til økte samlede samfunnsøkonomiske kostnader. Brede offentlige pensjonsordninger er både billigere og mer rettferdige enn privatiserte løsninger. Omgjøring av petroleumsfondet og Folketrygdfondet til ett pensjonsfond, og tiltak som begrenser veksten i pensjonskostnadene, vil bidra til å styrke tilliten til Folketrygden. Dette vil gi større økonomisk rom for å finansiere offentlige tjenester som eldreomsorg, helse og utdanning.

Da Folketrygden ble etablert, var tanken at den skulle bidra til å gjøre andre pensjonsordninger overflødig. Det ble derfor lagt opp til stor grad av sammenheng mellom inntekt og pensjon. Utviklingen har imidlertid gått i en annen retning ved at minstepensjonene er økt og de høyeste pensjonene er redusert. Vi har fått en flatere Folketrygd, men til gjengjeld er omfanget av tjenestepensjoner og andre supplerende ordninger blitt vesentlig større enn forutsatt. Arbeiderpartiet mener at i utgangspunktet ville det beste vært om Folketrygden kunne ivaretatt de behovene som i dag dekkes gjennom andre ordninger, men vi erkjenner at det er vanskelig å reversere denne utviklingen. Vårt videre arbeid med pensjonsspørsmålene vil derfor bygge på at vi skal ha tjenestepensjoner i tillegg til Folketrygden. Det er viktig at lovverket gir mulighet for at ordninger utenfor Folketrygden kan være brede kollektive ordninger, og at de bygger på viktige solidariske prinsipper som kjønns- og aldersnøytrale premier, og at det ikke bidrar til å skape ulike pensjonsordninger for ulike grupper av ansatte på samme arbeidsplass. Reformen må også dreie seg om utformingen av selve inntektsdelen av pensjonssystemet. Det handler om grunnleggende fordelings-

politikk og om folketrygdens økonomiske bæreevne. I et solidarisk velferdssystem må alle bidra etter evne til fellesløsningene. Finansieringen av folketrygden bør derfor fortsatt bygges opp slik at alle er med og bidrar i forhold til hele sin inntekt.

Etter 1967 har det skjedd store endringer i arbeidslivet. Vi har blant annet fått en sterk vekst i kvinners yrkesdeltagelse. Deltidsarbeid er imidlertid mer utbredt blant kvinner enn blant menn, og det er fortsatt langt igjen til likestilling i arbeidslivet. Kvinner tar også fortsatt mer av omsorgsoppgavene i hjemmet. Det er derfor viktig med reformer som legger til rette for at også kvinner kan arbeide heltid, og for at lønnsforskjellene mellom menn og kvinner reduseres.
Den beste innsats for et bærekraftig pensjonssystem skjer gjennom å skape et inkluderende arbeidsliv. Dette understreker betydningen av den brede innsats som er nødvendig for å sikre arbeid til alle. Arbeidsløshet og ufrivillig deltid må bekjempes, både for å sikre den enkelte arbeidstaker og for å sikre framtidas pensjoner. Det er viktig å snu tendensen til at fullt arbeidsføre personer skyves ut av arbeidslivet lenge før ordinær pensjonsalder. Med økt levealder og forbedret helse er dette desto viktigere. Dette forutsetter et arbeidsliv som gjør at folk både vil og kan stå lenger i jobb. Arbeiderpartiet vil slå ring om en god AFP-ordning, slik at de som ikke har mulighet til å stå i jobb til ordinære pensjonsalder kan gå av på en verdig måte.

Arbeiderpartiet vil i vårt arbeid med pensjonsreformen legge til grunn følgende hovedpunkter:

- Folketrygden må ha en god sosial profil og bidra til utjevning av inntektsforskjeller. Folketrygden skal fortsatt bestå av en grunnsikring (minstepensjon) og en inntektsavhengig tilleggspensjon. Kvinners behov må ivaretas bedre enn i dag, blant annet ved at de med lave inntekter i større grad opptjener tilleggspensjon. Flere må få tilleggspensjon, og færre må bli minstepensjonister. Pensjonspoeng for omsorgsarbeid økes, og ordningen med opparbeidelse av omsorgsopptjening i forbindelse med fødsel gis tilbakevirkende kraft.
- I det videre arbeidet med endelig utforming av opptjeningsmodell i Folketrygden, må prinsippet om at det skal lønne seg å arbeide legges til grunn. Det vil gi klarere sammenheng mellom inntekt gjennom livsløpet og pensjon. Videre må Folketrygden utformes slik at lavtlønte og ufrivillig deltidsarbeidende ikke blir taperne i framtidas folketrygd. Arbeiderpartiet vil sammen med fagbevegelsen sikre en folketrygdmodell som stimulerer til arbeid og samtidig sikrer god kvinneprofil og god fordeling.
- Arbeiderpartiets mål er at pensjonsreformen skal bidra til at personer med lave og gjennomsnittlige inntekter får et samlet nivå på tjenestepensjon sammen med folketrygdens ytelse på om lag to tredjedeler av inntekten. Folketrygdens andel av den samlede pensjonsdekningen må videreføres.
- Det må være en god tidligpensjonsordning fra 62 år, også for de med lave inntekter. Dette må skje ved at man bygger videre på dagens AFP-ordning. Eventuelle endringer i ordningen kan først skje etter forhandlinger med partene ved hovedtariffoppgjøret i 2006. Dette vil være en oppfølging av regjeringens brev til partene i tariffoppgjøret i 1997, hvor enkelte elementer i AFP-ordningen ble varslet revurdert i 2007.
- Stortinget vedtar i vårsesjonen innføring fra 1. januar 2006 av en lovfestet minimumsløsning for tjenestepensjon. Minstekravene skal sikre alle som ikke har bedre ordninger en tjenestepensjon. Ordningen med lovfestet tjenestepensjon for alle må settes i verk fra 1. januar 2006, uavhengig av framdriften av pensjonsreformen for øvrig.
- Etter at den lovfestede tjenestepensjonen er innført, utredes det et bredere system for tjenestepensjoner forvaltet i samarbeid med arbeidslivets parter. Utredningen skal blant annet bygge på kjønns- og aldersnøytrale premier, full overføring av pensjonsrettigheter ved jobbskifte, pensjonsopptjening også for midlertidig- og deltidsansatte, og et nivå på tjenestepensjonen som sammen med Folketrygden er på om lag to tredjedeler av inntekten, det vil si om lag samme nivå som i de offentlige

tjenestepensjonsordningene. Videre unngå å skape ulike pensjonsordninger for ulike grupper av ansatte på samme arbeidsplass.

- Tjenestepensjon tilsvarende to tredjedeler av sluttlønn i offentlig sektor videreføres.
- Som et ledd i å sikre bærekraft i pensjonssystemet innføres en ordning med levealderjustering (delingstall) som innebærer at pensjonsalderen i Folketrygden, offentlige og private tjenestepensjoner justeres med endring i forventet levealder. Avhengig av utviklingen i forventet levealder kan dette få betydning på lang sikt, men vil ikke ha noen virkning på kort sikt. Dagens pensjonister og de som pensjoneres om noen år, vil ikke berøres av delingstallet. Først skal ordningen vedtas, deretter skal det observeres endring i forventet levealder, og så skal en ny generasjon varsles i god tid før de pensjoneres. Den konkrete utformingen av et delingstall vil vi komme tilbake til.
- Løpende pensjoner i Folketrygden og de offentlige og private tjenestepensjonsordningene justeres med et gjennomsnitt av lønns- og prisveksten. Minstepensjonen (grunnsikringen) justeres med lønnsveksten. Fram til en ny reform trer i kraft, justeres pensjonene i takt med lønnsveksten.
- En ny uføretrygdordning utredes. Uføretrygden skal uansett justeres i takt med lønnsveksten.
- Petroleumsfondet og Folketrygdfondet omgjøres til et pensjonsfond. Dette vil bidra til å øke tilliten til Folketrygden. Forslag om privatisering av hele eller deler av Folketrygden avvises.
- Informasjonen til den enkelte om pensjonssystemet, opparbeidede rettigheter og verdien av pensjonen gjøres enklere og bedre. Årlige kontoutdrag med opplysninger om dette sendes den enkelte.
- Trygg alderdom framfor lavere skatt. Antallet eldre vil øke i årene som kommer. Det er uttrykk for noe positivt fordi folk lever lenger og kan ha mange gode år som pensjonister. Samtidig vil aldringen av befolkningen kreve økte bevilgninger til pensjon, eldreomsorg og helsevesen. Fortsatt reduksjon i skattene vil gå utover våre evner til å betale for dette. Arbeiderpartiet mener trygg alderdom er viktigere enn lavere skatt.

Sosial rettferdighet

Ingen skal være fattige i Norge. Arbeiderpartiet vil ha et samfunn som ikke skaper fattigdom. Vi vet at det finnes sammenhenger mellom arbeidsledighet og fattigdom, mellom sykdom og fattigdom og mellom alderdom og fattigdom. Disse sammenhengene vil vi arbeide for å fjerne. Både den enkelte og samfunnet har ansvar for å gjøre noe med fattigdommen.

Vi mener at de som har mulighet til å klare seg ved eget utkomme skal oppmuntres til det, og arbeid og aktivitet skal lønne seg. Vi vil ha en reform for mer sosial rettferdighet, hvor alle mennesker i yrkesaktiv alder som ikke deltar i det ordinære arbeidsmarkedet, tar utdanning eller er alderspensjonister, skal få rett til kvalifiseringsarbeid, utdanning eller annen meningsfull samfunnsaktivitet. Sosialhjelpsmottakere kan inngå en Velferdskontrakt som sikrer dem økte ytelser dersom de benytter seg av denne retten og gjennomfører avtalte aktiviteter.

Uansett livssituasjon har alle krav på en verdig og god behandling fra det offentlige. Arbeiderpartiet vil ha slutt på at mennesker blir kasteballer mellom forskjellige offentlige etater, og vil samordne dagens kommunale sosialkontorer, trygdekontorene og Aetat ved å etablere Velferdskontorer.

Arbeiderpartiet vil:

- at det gis et tillegg til sosialstøtten om mottakere av sosialhjelp inngår Velferdskontrakt. Oppfylles kontrakten, skal de få utbetalt stønad opp mot normene fra Statens institutt for forbruksforskning, SIFO.
- at alle brukere av sosialtjenestene må sikres den individuelle plan de har lovmessig rett til.

- øke økonomisk støtte til barnefamilier som mottar trygd.
- bruke mulighetene til å stille krav til utplasseringer på arbeidsplasser og deltakelse i opplæring som vilkår for sosialhjelp.
- styrke bostøtten for barnefamilier ved å øke inntektsgrensen.
- arbeide for full deltakelse og likestilling for funksjonshemmede, og for mennesker med psykiske lidelser.
- innføre en antidiskrimineringslov for funksjonshemmede.
- utrede ensliges levekår.
- bedre ordningen med fri rettshjelp, blant annet ved å øke inntektsgrensa til kr 250 000.
- sikre unge pleietrengende et verdig tilbud.
- arbeide for en universell utforming av bygninger, uterom og infrastruktur for at alle - også de med redusert funksjonsevne - skal kunne delta i samfunnslivet.

Økt likestilling

At kvinner og menn skal ha de samme mulighetene, uavhengig av kjønn og kulturell oppvekst, er en sentral verdi for Arbeiderpartiet. Selv om norske kvinner og menn formelt sett har de samme rettigheter, er det langt igjen før vi har skapt reell likhet. Vi ønsker reell likestilling der menn og kvinner faktisk har like muligheter.

For å få til dette, må vi ha likestilling også i hjemmet. De siste år har norske menn økt sin deltakelse ved sine barns fødsler, oppvekst og hverdag. Likevel har kvinner fortsatt oftest hovedansvar for barn og familie, mens menn har sterkere posisjon i arbeidslivet som forsørgere. Men også blant menn er det et ønske om en bedre balanse mellom arbeid og familieliv.

Dagens maktstrukturer er preget av menn. For å oppnå likestilling mellom kjønnene kreves det at hele befolkningens kunnskap tas i bruk. Arbeiderpartiet vil lede an i arbeidet for å få reell likestilling.
Vi vil arbeide for likestilling mellom kjønnene gjennom endring av lover og i organisering av arbeids- og samfunnsliv, men også gjennom debatt, informasjon og holdningsskapende arbeid.

Arbeiderpartiet vil:

- forskjellsbehandle kjønn når dette er nødvendig for å skape full likestilling.
- ha lik lønn for arbeid av lik verdi.
- aktivt arbeide for økt kvinnelig andel i lederstillinger både i staten og i næringslivet.
- at det i bedriftsstyrer, offentlige styrer og utvalg skal være minst 40 prosent av begge kjønn.
- lovfeste en rett for deltidsansatte til å utvide sin stilling ved nyansettelser.
- at det igangsettes et landsomfattende program for forskning på kvinnehelse.
- at Den norske kirke ikke lenger bør ha unntak fra likestillingsloven, da Arbeiderpartiet konstaterer at Den norske kirke har slått fast at likestilling er i samsvar med kristen lære.
- prioritere den internasjonale kampen mot sexhandel med kvinner og barn.

Et inkluderende samfunn

Arbeiderpartiet vil arbeide for et tolerant, flerkulturelt samfunn og mot rasisme. Likeverd, solidaritet, rettferdighet og en god fordelingspolitikk er bærebjelkene for Arbeiderpartiets integreringspolitikk. Integrering er en toveis prosess. Majoritetsbefolkningen har imidlertid et hovedansvar fordi det er den som har størst makt og mulighet både til å diskriminere og til å bekjempe diskriminering. Vi vil bekjempe

forskjellsbehandling og fordommer og dermed gi nye nordmenn det beste grunnlaget for å delta i samfunnet. Vi skal også klart og tydelig formidle at vi forventer og forlanger aktivt medspill og aksept for norske lover og samfunnets demokratiske grunnverdier. Vi vil motarbeide religiøs fanatisme, tvangsekteskap og antidemokratiske organisasjoner i Norge.

Arbeiderpartiet vil:

- gi grunnskoler og videregående skoler med mer enn 25 prosent minoritetspråklige flere ressurser, slik at undervisningen kan tilrettelegges med mer støtte og språkstimulering til tospråklige barn, uten at det går utover kvaliteten på undervisningen for norskspråklige elever.
- foreta en bred gjennomgang av språkopplæringen til minoritetsspråklige.
- forenkle og effektivisere godkjenningsprosedyrer for utdanning tatt i utlandet.
- ha obligatorisk norsk- og samfunnsfagkurs for personer som kommer til Norge gjennom familiegjenforening.
- gjeninnføre rett til norskopplæring for asylsøkere som venter på å få behandlet sine søknader, unntatt for åpenbart grunnløse asylsøknader.
- at flyktninger og innvandrere som kommer til Norge, skal gjennomgå et individuelt tilpasset integrasjonsprogram.

Ny sosial boligbygging

Gode boliger i gode bomiljøer er en nødvendig forutsetning for et godt liv for den enkelte. Arbeiderpartiet vil ikke la markedskreftene rå grunnen alene på dette området. Virkemidlene i boligpolitikken må styrkes, slik at alle gis økonomisk mulighet til å disponere egen bolig. Bostedsløse må gis tilbud om egnet bolig og boliger med understandard må utbedres.

Arbeiderpartiet mener at boligpolitikken må styrkes ved tre hovedgrep:

1) Det må bygges flere boliger, slik at en unngår ytterligere press på prisene.
2) Det må satses på bygging av billige utleieboliger til ungdom og vanskeligstilte i boligmarkedet.
3) Bostøtten til barnefamiliene må økes, slik at det blir lettere å klare bokostnadene for barnefamilier med svak økonomi.

Kommunene skal være en drivkraft for å få fart i boligbyggingen. Derfor er det viktig at kommunene har økonomisk handlingsrom til å prioritere boligpolitikk. Vi vil også arbeide videre for å avvikle den usosiale tomtefesteordningen ved å gi en bedre innløsningsrett til landets 350 000 tomtefestere.

Arbeiderpartiet vil:

- legge til rette for en høy stabil nybygging av boliger for å unngå økt press på prisene.
- øke byggingen av ikke-kommersielle utleieboliger og lavinnskuddsboliger for ungdom og økonomisk vanskeligstilte.
- at Husbanklån skal brukes aktivt for å fremme nybygging.
- gi all ungdom en reell mulighet til å få innvilget START-lån, slik at det blir lettere for ungdom å kjøpe egen bolig.
- styrke bostøtten og boligtilskuddet vesentlig for å redusere boutgiftsbelastningen for økonomisk vanskeligstilte.
- avvikle bruk av hospits.
- gi kommunene lån med rente- og avdragutsettelse, slik at de kan føre en offensiv tomtepolitikk og stimulere kommunene til helhetlig områdeplanlegging og opprusting av infrastruktur gjennom tilskudd.

- gjenvinne og styrke den politiske styringen av by- og stedsutviklingsprosesser.
- gi tilskudd til installering av heis for å sikre livsløpsstandard i eksisterende boliger.
- underlegge alle festekontrakter konsumprisregulering.
- innføre et forbud mot framtidige festekontrakter.

Kamp mot kriminalitet

Arbeiderpartiet vil ha et trygt samfunn, der ingen behøver å være redde for å bli utsatt for kriminalitet eller overgrep. Viktigst er det å utvikle samfunnsforhold og levekår som begrenser – ikke stimulerer – kriminalitet. Når kriminalitet begås skal ofrene få nødvendig hjelp. Etterforsking, domstolsbehandling og soning skal skje raskt, slik at gjerningspersonene stilles til ansvar for sine handlinger. Vi vil etablere flere soningsplasser, slik at soningskøene fjernes.

Politiet må utnytte sine ressurser på en måte som gir raskere etterforskning og oppklaring av kriminalitet. De må ha kompetanse, utstyr og metoder til å møte den teknologiske utviklingen og fremveksten av internasjonal organisert kriminalitet. Arbeiderpartiet vil opprettholde og styrke nærpolitiet, og beholde tjenestesteder og lensmannskontorer over hele landet. For å styrke det forebyggende arbeidet, særlig i forhold til rusmiddelmisbruk og ungdomskriminalitet, må vi få til tettere samarbeid mellom lokale politikere og politi. En fortsatt restriktiv ruspolitikk er en forutsetning for at kriminaliteten ikke skal øke. Rekruttering av kvinner og personer med annen etnisk og kulturell bakgrunn er viktig for å sikre fortsatt legitimitet og tillit til politiet.

Overgrep mot barn og vold mot kvinner er alvorlige samfunnsproblem, og brudd på grunnleggende menneskerettigheter. Politiets kompetanse til å etterforske og sikre bevis i familievoldssaker må styrkes. Krisesentrene må sikres økonomiske rammevilkår slik at de kan hjelpe alle som oppsøker dem. Det er et offentlig ansvar å bekjempe menns vold mot kvinner og barn i nære relasjoner. Samtidig må vi fokusere sterkere på voldsutøverenes ansvar for sine egne voldshandlinger.

Arbeiderpartiet vil:

- at unge lovbrytere skal møtes med rask reaksjon og tett oppfølging, blant annet gjennom mer forpliktende samarbeid mellom politi, foreldre, skole og barnevern.
- sørge for raskere straffesaksbehandling i domstolene.
- øke bruken av samfunnsstraff for unge førstegangssonere.
- at fengslene økonomisk og faglig settes i stand til å takle et stadig mer brutalt kriminelt miljø.
- sette inn økte ressurser for å få bukt med økonomisk kriminalitet og skatteunndragelse.
- sikre voldtektsofre rett til bistandsadvokat, uavhengig av om saken anmeldes.
- sørge for tilgjengelig voldtekts- og voldsmottak over hele landet og at legevakt/akuttmottak har kompetanse og utstyr til å sikre bevis.
- at alle politidistrikt skal ha en familievoldskoordinator.
- iverksette et landsdekkende behandlingstilbud til personer som utøver vold.
- bygge ut ordningen med voldsalarm til utsatte kvinner.
- Aktivisere kampen mot kriminalitet på internett.
- gi et godt helsetilbud, tilbud om skole og arbeidstrening i alle fengsler, og sikre et ettervern som hindrer tilbakefall. Rusmisbrukere og psykisk syke innsatte må få tilpasset behandling.
- få på plass en ny straffebestemmelse som rammer fysisk og psykisk vold mot kvinner i nære relasjoner.
- gi en langt bedre oppfølging av ofre for kriminalitet – og særlig voldskriminalitet – enn i dag. Både juridisk og medisinsk bistand må sikres.
- lovfeste krisesentertilbudet.

En offentlig sektor som hjelper folk

For offentlig sektor er ikke folk bare brukere eller klienter, men først og fremst medborgere. Arbeiderpartiet vil ha en sterk offentlig sektor som gir innbyggerne gode tjenester, valgfrihet og medbestemmelse. Vi vil fornye og omstille offentlig virksomhet på tvers av sektorer. Offentlig sektor skal være i stand til å ivareta hensynet til kvalitet, tilgjengelighet, rettferdighet og økonomisk effektivitet samtidig.

De ansatte i det offentlige er vår viktigste ressurs for å gjøre offentlig sektor enda bedre. Derfor er vi opptatt av at disse skal være medspillere i dette arbeidet. Gjennom skolering, tillit og rammebetingelser vil vi ha alle offentlig ansatte med på å gjøre offentlige tjenester kostnadseffektive og kvalitetsmessig gode. De ansattes motivasjon betyr mye fordi offentlig sektors effektivitet hviler på deres evne og vilje til å være fleksible. Det kan de bare være dersom de ikke styres på rigide måter og i henhold til urealistiske økonomiske rammer. Arbeiderpartiet vil legge til rette for styringsformer som legger vekt på et produktivt samspill mellom politikk, styring og fagutøvelse, og som ivaretar de offentlige tjenesters viktigste fundament: Tillit i befolkningen.

Privatisering av offentlige velferdstilbud innebærer at det offentlige fraskriver seg ansvaret for at alle får like muligheter og samme trygghet. Markedets logikk og mekanismer er ikke egnet til å løse viktige oppgaver som utdanning, helse og omsorg innenfor et solidarisk fellesskap. Forsøk på å skape markeder for velferdstjenester fører derfor til kostbare, byråkratiske og upraktiske løsninger. Derfor sier Arbeiderpartiet nei til privatisering og konkurranseutsetting av grunnleggende velferdstjenester.

Arbeidet med å øke produktiviteten innenfor offentlig sektor må fortsette. Men ikke på en slik måte at kostnadene veltes over på trygdesystemet. En effektiv offentlig sektor må ha plass til ansatte som ikke kan yte hundre prosent. Offentlig sektor skal være effektiv i et samfunnsperspektiv. Det er ikke effektivt at mennesker støtes ut av arbeidslivet tidligere enn nødvendig, selv om det kan redusere kostnadene innenfor et enkelt sykehjem eller busselskap.

Arbeiderpartiet vil:

- fornye offentlig sektor ved økt brukermedvirkning, bedre samordning, rett til serviceerklæringer, utvidete åpningstider og bedre tjenester på internett.
- samarbeide med de ansatte om å forbedre, modernisere og omstille offentlig virksomhet slik at den hele tiden tilpasses folks behov.
- Innføre regler som hindrer sosial dumping og sikrer arbeidstakernes opparbeidede lønns- og pensjonsrettigheter ved konkurranseutsetting og anbud.
- følge opp den såkalte modellkommunemetoden for økt omstilling i offentlig sektor.
- redusere antallet skjemaer og korte ned på behandlingstid ved henvendelser til det offentlige.
- forenkle regelverket og vurdere anbudsgrensen ved offentlig innkjøp. Dette av hensyn til mindre bedrifter.
- sikre folkevalgt kontroll ved omorganisering av offentlig virksomhet.
- sikre større andeler av programvare med åpne kildekoder i offentlig sektor.
- at kvinner registreres som selvstendige subjekter i alle offentlige registre.

Et løft i kommuneøkonomien

Kommunene og fylkeskommunene står for mesteparten av de offentlige velferdsytelsene i Norge. Arbeiderpartiet er opptatt av det stadig sterkere misforholdet som har oppstått mellom statlige velferdsambisjoner og norske kommuners yteevne. Dette misforholdet truer i dag det lokaldemokratiske fundamentet velferdsytelsene i kommunene hviler på. Lokale folkevalgte blir ansvarlige for å redusere mengden og kvaliteten på velferdsytelsene. Ansatte i kommunene stilles overfor umulige forventninger og tilliten til lokaldemokratiet og offentlig sektor er i ferd med å bli truet.

Arbeiderpartiet vil skape en bedre balanse mellom velferdspolitiske ambisjoner, økonomisk satsing og kommunalt ansvar. Kommunenes problemer er først og fremst demokratiske og økonomiske, ikke et effektivitetsproblem. For å gjenskape den politiske handlefriheten lokalt, kreves det sterk politisk vilje til å betale det flere og bedre velferdstjenester og utdanning koster.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke kommuneøkonomien og kommunenes økonomiske handlingsfrihet, og utarbeide en helhetlig plan for å rette opp den økonomiske ubalansen i kommunesektoren.
- at nye statlige pålegg eller reformer til kommunene fullfinansieres.
- at kommunene skal være effektive tjenesteprodusenter, og tilby så gode tjenester at private løsninger er overflødige.
- at staten fortsatt skal kunne gi kommuner med særskilte utfordringer status som omstillingskommuner med særskilt oppfølging.

Det globaliserte samfunn:

Fordeling og styring

Verden har i dag omfattende styringsproblemer. Kriger og væpnede konflikter herjer mange steder. Mens fattigdommen er redusert i Asia, øker den i Afrika. Mange mennesker lever i diktaturer og utsettes for grove brudd på menneskerettighetene. Den globale sikkerheten er ustabil. Både i nord og sør deler vi problemet med økende arbeidsledighet.

Disse globale utfordringene dreier seg i hovedsak om skjev fordeling av penger, av innflytelse, arbeid, sosial beskyttelse, trygghet og muligheter. Å rette opp disse skjevhetene krever handling.

Derfor vil Arbeiderpartiet øke det internasjonale engasjementet framover. Vi vil bidra alle steder og på alle måter vi kan for å få mer rettferdig fordeling og bedre mulighet til politisk styring. Det handler om å hjelpe de som trenger det i andre deler av verden til et bedre liv. Og det handler om å gjøre det tryggere for oss selv.

Norge har ansvar

Gjennom naturgitte fordeler og rettferdig fordeling har vi i Norge klart å skape et av de land med best levekår i verden. Som et lite land er vi også avhengig av klare internasjonale kjøreregler og sterke institusjoner. Derfor er det både en moralsk forpliktelse og i vår egen interesse at vi er aktive for å bekjempe urettferdighet og fattigdom, og for å skape mer global styring.

Arbeiderpartiet mener Norge kan ha en viktig rolle som internasjonal brobygger, og vil videreutvikle den ”norske modellen” for bistand og konfliktløsing. Vi kan bidra sammen med meningsfeller over hele verden for å påvirke utviklingen i riktig retning. Vi må ha en helhet i utenrikspolitikken, og se kampen mot fattigdom, handel, energipolitikk, miljøpolitikk, sikkerhetspolitikk, næringspolitikk og fredsengasjement i sammenheng.

Målene for Arbeiderpartiets internasjonale engasjement er:
- å avskaffe fattigdom og få en mer rettferdig fordeling globalt.
- å skape fredelig sameksistens mellom mennesker, stater, ideologier og sivilisasjoner.
- at alle mennesker skal ha demokratiske rettigheter og innflytelse over sine livsvilkår.
- å sikre Norges nasjonale interesser.
- å bekjempe arbeidsledighet og dårlige arbeidsvilkår.
- å beskytte miljø og natur.
- et internasjonalt rettssamfunn og en bedre organisert verden.

Rettferdig fordeling globalt

Verdens ressurser er skjevt fordelt. For å fjerne fattigdom og få en mer rettferdig verden trenger vi en omfordeling av ressursene. I dag definerer de aktørene som har teknologi, kunnskap om markeder, og penger i stor grad de økonomiske spillereglene og de politiske rammene. Arbeiderpartiet vil jobbe for mer styring av den globale kapitalen. Vi ønsker en globaliseringsprosess som setter fellesskapets og menneskenes behov i sentrum, ikke bare snevre økonomiske interesser.

Vi vil ha et globalt handelsregime som setter fattige lands og folks behov for utvikling i sentrum. Vi trenger internasjonale handelsregler både for stater og selskaper som sikrer en rettferdig behandling for alle. Handelsregimer skal ikke bare sikre en rettferdig behandling for alle, men en bedre behandling av de

fattige landene. Globale markeder krever globale regler og institusjoner. WTO må gjennom reformer både av institusjonell og politisk karakter som sikrer de fattige landene bedre innflytelse.

Det er i dag stor kontrast mellom det underfinansierte FN-systemet og den enorme rikdom som finnes i den globale private sektor. Arbeiderpartiet vil bidra til å innføre globale skatter som begrenser de negative virkningene av globaliseringen og som også kan bidra til å gi FN bedre muligheter til å fordele goder. Forslag som må vurderes er skatt på valutatransaksjoner, internasjonal skattlegging av flytrafikk, våpenhandel, CO_2-utslipp og utnyttelse av ressurser på havbunnen.

Vi ønsker å hindre skatteparadiser som undergraver velferd og skaper skadelig skattekonkurranse. Derfor vil vi arbeide for globale minimumsstandarder for åpenhet for selskaper, automatisk informasjonsutveksling mellom skattemyndigheter og et prinsipp som gjør det mulig for skattemyndigheter å slå ned på transaksjoner med skatteunndragelse som intensjon.

Arbeiderpartiet vil:

- bidra aktivt gjennom WTO for å utvikle et globalt handelsregime med internasjonale handelsregler som sikrer en rettferdig handel.
- at nasjonale myndigheter ikke tvinges til å privatisere offentlige velferdsgoder for eksempel innenfor sektorene utdanning, helse, energi og vannforsyning, og at Norge ikke stiller slike krav til fattige land.
- at landene i sør gis rett til å ha nasjonale overgangsordninger hvor de stiller krav til investorer om teknologioverføring og om lokal produksjon av varer.
- at de fattige landene får bedre tilgang til de rike lands markeder. Eksportsubsidier, og dumping av mat fra rike land til utviklingsland må opphøre, og rike land må foreta reduksjoner i den handelsvridende interne støtten.
- at FN finansieres gjennom blant annet internasjonal beskatning av valutatransaksjoner.
- ha en utredning om hvordan vi kan sikre midler til økt global omfordeling og FN- institusjonene gjennom internasjonal skattlegging.
- søke allianser for å skape internasjonal oppslutning rundt gjennomføringen av nye globale finansieringsmekanismer.

Internasjonal styring og rettsorden

Rettferdig fordeling forutsetter bedre global styring. Stater og folkevalgte organer har gitt fra seg makt til selskaper og institusjoner utenfor folkevalgt kontroll. For å fornye og forbedre demokratiet må de globale institusjoner utvikles til å bli mer representative, åpne, samordnende og effektive.

FN er verdens viktigste aktør i arbeidet for fred, sikkerhet, bærekraftig utvikling og forsvar av menneskerettighetene. Institusjonene i FN som er ansvarlig for arbeidet med miljø, fattigdom og en bærekraftig utvikling må styrkes. Det må bygges en sterkere internasjonal rettsorden med bedre styringsinstrumenter, overvåkings- og sanksjonsmuligheter.

FNs rolle og oppgaver må klargjøres i forhold til den sterke regionaliseringen i verdenssamfunnet. Regionalt samarbeid skaper nye muligheter for fred, utvikling og samhandling, og er en del av arbeidet for å bygge bedre global styring. Vi trenger et sterkt regionalt og internasjonalt politi- og rettssamarbeid for å bekjempe alvorlig kriminalitet. Her må Norge spille en aktiv rolle.

Arbeiderpartiet vil:

- reformere FNs sikkerhetsråd, slik at det blir mer demokratisk og representativt for de globale maktforhold i dag.
- at vetorettens betydning i sikkerhetsrådet må innskrenkes.
- ha en omfattende styringsreform av FN. Det trengs en Verdenskommisjon for global styring for igjen å få satt de globale utfordringene øverst på den internasjonale dagsordenen.
- at FN etablerer et økonomisk og sosialt sikkerhetsråd.
- at Det internasjonale pengefond og Verdensbanken underordnes vedtakene i et økonomisk og sosialt sikkerhetsråd i FN.
- styrke utviklingslandenes innflytelse i Verdensbanken og Pengefondet for å få større åpenhet og mer demokratisk deltakelse i beslutningsprosessen.
- lede an i arbeidet med å få flere nasjoner til å anerkjenne den internasjonale straffedomstolen.

Rett til arbeid

Retten til å ha et arbeid og en lønn å kunne forsørge seg selv og sine barn på er grunnleggende. Mange bedrifter flytter fra rike land til land i sør med billigere arbeidskraft. Landene i nord blir sittende igjen med arbeidsledighet, mens arbeidere i sør og øst mangler grunnleggende faglige rettigheter og får ofte svært lav lønn.

Arbeiderpartiet vil derfor at det legges til rette for økte investeringer og arbeidsplasser i et mangfoldig næringsliv i de fattigste landene. For å bygge bro over kunnskapsskillet mellom fattige og rike land, må det samtidig satses på mer utdanning og kompetanseoverføring som gjør næringslivet i landene mindre råvareavhengig og mer forankret i moderne teknologi og kunnskapsproduksjon. Arbeidstakernes rettigheter må sikres slik at konkurransen om arbeidsplasser ikke skaper utnyttelse og økte forskjeller.

Arbeiderpartiet vil:

- at Norge må bidra mer med kompetanse om partssamarbeid og forhandlinger i arbeidslivet for å sikre stabilitet, omfordeling og bærekraftig utvikling.
- at ILOs grunnleggende arbeidstakerrettigheter, om forbud mot barnearbeid, slavearbeid, og diskriminering samt rett til organisering og kollektive forhandlinger, respekteres av alle de internasjonale institusjonene.
- ha internasjonale institusjoner som setter etiske og politiske rammer og standarder for det globale arbeidsmarkedet, og som definerer, megler og dømmer i grenseoverskridende arbeidskonflikter.
- at det må overføres teknologi og kompetanse for å sette land i sør i stand til å utrede og formulere sin egen økonomiske politikk og nærings- og arbeidsmarkedspolitikk.
- at FN, Verdensbanken, Pengefondet og regionale utviklingsbanker samarbeider for jobbskaping i sør, og at WTO legger til rette for dette.
- styrke fagbevegelsen både på nasjonalt, regionalt og globalt plan.
- kjempe mot barnearbeid. Barn skal ha utdanning.

Etiske retningslinjer og verdier

Vår etiske plattform i alt internasjonalt arbeid formes av vår grunnleggende idé om at vi alle er like, og skal behandles med samme respekt og tillit. Våre internasjonale etiske forpliktelser tar utgangspunkt i standarder som er forankret i FNs konvensjoner. De samme prinsippene som vi setter for moral og etikk i andre land, må også gjelde for oss. Når vi krever at andre lands politikere skal følge for eksempelkorrupsjonsregler, må vi samtidig krever dette av norske selskaper og aktører som opererer internasjonalt. Arbeiderpartiet vil arbeide for internasjonale avtaler som sikrer etiske retningslinjer med kontroll- og sanksjonsmuligheter.

Handel med mennesker innebærer grove krenkelser av menneskerettighetene. Fattigdom gjør kvinner og barn særlig utsatt for menneskehandlere. Derfor er det sentralt å bekjempe fattigdom og styrke kvinners og barns rettigheter. Vi har et stort ansvar for å beskytte og å bistå ofre for menneskehandel som befinner seg i Norge. Vi må ha tiltak som forebygger, avdekker og straffeforfølger kriminelle handlinger knyttet til menneskehandel. I tillegg må arbeidet for å beskytte og yte bistand til ofre for menneskehandel styrkes.

Arbeiderpartiet vil:

- at norsk næringsliv respekterer grunnleggende internasjonale miljø- og våpenkonvensjoner samt grunnleggende ILO-konvensjoner.
- legge de grunnleggende arbeidstakerrettighetene og grunnleggende miljøstandarder til grunn for vår handels-, investerings- og utviklingspolitikk.
- at Norge må gå foran i arbeidet med etiske retningslinjer for statlig virksomhet.
- arbeide for et sterkere europeisk samarbeid når det gjelder kampen for likestilling, barns rettigheter og i kampen mot trafficking.
- ta initiativ til at kampen mot seksuelle overgrep på barn som dokumenteres på internett blir prioritert i inn- og utland, og at betydelige ressurser settes inn for å identifisere og finne barna.
- at patentlovgivning må utformes slik at den sikrer myndigheter tilgang til livsviktige medisiner.
- at det opprettes globale bio- og genbanker gjennom FN, og etableres internasjonal rett på området.
- fortsette arbeidet mot bruken av dødsstraff både i krig og fred.
- Intensivere kampen mot korrupsjon både nasjonalt og internasjonalt.
- at avtalen om patenter i WTO (TRIPS) må sikre at fattige land får ta del i fortjenesten fra ressurser i eget land.

Utvikling og bistand

Flertallet av jordas befolkning lever i fattigdom. Norsk utviklingspolitikk skal baseres på hjelp til utviklingen av demokratiske og aktive stater, institusjoner og utjevning for å gi det store fattige flertall av menneskene i utviklingslandene mulighet til en bedre framtid. FNs tusenårsmål om å halvere fattigdommen innen 2015 må være styrende for vår bistand.

Norsk bistand bør ikke kanaliseres gjennom institusjoner og programmer som krever privatisering og en liberalistisk økonomisk politikk. Vi ønsker mottakeransvar og resultatorientering, der fokus rettes mot landenes egne utviklingsmål. Vi må ha mer politisk styring med penger som gis gjennom internasjonale organer.

De fattigste landene har liten eller ingen industri, og må hjelpes til å bli mindre avhengig av svingende råvarepriser og råvareeksport. De må også få mulighet til å sikre nasjonal kontroll med råvarene. Økt omfordeling i mange fattige land er nødvendig, fordi stor ulikhet i fordelingen av makt og ressurser kan redusere sjansene for en positiv utvikling. For eksempel er en god sosialpolitikk ikke bare en kostnad, men en verdiskaper.

Arbeiderpartiet vil avvikle norsk utestående gjeld med fattige land og være pådriver for å få de store kreditorlandene med på dette. En slik avvikling bør knyttes til krav om fattigdomsreduksjon og demokratireformer i mottakerlandene. Bidrag til gjeldslette må ikke føre til en tilsvarende reduksjon i bistanden. FN må utrede kriterier for hva som kan karakteriseres som illegitim gjeld, og slik gjeld må slettes. Norge skal være en aktiv alliansebygger i internasjonale fora om flernasjonale gjeldsspørsmål. Norge bør gjennom FN ta et initiativ til en internasjonal avtale om at alle rike land oppfyller FN-målet om minst 0,7 prosent av BNI i bistand.

Vi vil satse på helse, utdanning, tilgang på vann og sanitærforhold i bistandsarbeidet, og på bygging av sterke sivile organisasjoner. Det må gjøres en innsats mot korrupsjon og for å utvikle gode styresett og demokrati. Og vi må gjøre en særlig innsats for likestilling. Jenter må få et godt helsetilbud, utdanning og mulighet til arbeid. Kvinners aktive deltakelse i samfunnet skaper utvikling. Bistanden må bidra til å sikre kvinners rett til å inngå kontrakter, eie jord, arve, ha kontroll over og adgang til å låne penger, samt adgang til arbeidsmarkedet. Ordninger med mikrokreditt og prosjekter som gir kvinner økt innflytelse, må utvikles ytterligere.

Satsing på vaksinering er en grunnleggende del av arbeidet for gode helsetjenester. Arbeiderpartiet vil at Norge påtar seg en sentral rolle i arbeidet med å bekjempe hiv/aids på verdensbasis. Vi vil samordne innsatsen mellom norsk helse-, utenriks- og utviklingspolitikk, og øke bidragene til Det globale Fondet for aids, tuberkulose og malaria vesentlig. Vi vil bryte ned tabuene rundt hiv/aids og prevensjon, og bidra til å spre kunnskap om hvordan man beskytter seg mot smitten. Norge må ta et ansvar for å intensivere aidsforskningen og utviklingen av en vaksine mot aids. Vi må også bidra til at den fattige del av verden får tilgang til medisiner og tilstrekkelig med helsearbeidere.

Arbeiderpartiet vil:

- at den norske bistanden skal være minst 1 prosent av BNI. Arbeiderpartiets mål er en betydelig opptrapping av norsk bistand.
- ha en bistand som har rom til å bygge opp under den norske fredsinnsatsen i konfliktområder.
- at norsk bistand i økt grad bidrar til demokratiutvikling og til å skape arbeidsplasser.
- satse mer på bistand som bygger opp under handel og utvikling av kompetansebasert næringsliv.
- at utviklingsstrategiene til Verdensbanken og Pengefondet må gjennomgås på nytt, og fattigdomsstrategier må formes og forankres i det enkelte utviklingsland.
- at Norge skal bidra med både penger og fagkunnskap for å sikre at alle barn blir vaksinert og får et grunnleggende helsetilbud.
- arbeide for å etablere en felles internasjonal evaluering av bistandsinnsats.
- gjennomgå reglene for hvilke land som kan motta såkalt ODA-godkjent bistand.
- styrke norsk innsats for å sikre de fattigste rent vann og tilfredsstillende sanitærforhold.

Globalt ansvar for miljøproblemene

Befolkningsvekst, økt forbruk av varer og ressurser i de rike land, kortsiktige økonomiske mål og fattigdom bidrar til globale miljøproblemer. Som en betydelig olje- og gassnasjon og som et av verdens rikeste land, har Norge et særlig ansvar for å oppfylle og videreutvikle internasjonale avtaler som skal sikre miljøhensyn og redusere klimaproblemene.

Den aller største utfordringen er de globale klimaproblemene. Skal disse utfordringene løses må ikke bare Kyoto-avtalen gjennomføres, den må også følges opp med videre reduksjon av klimautslippene. Vi vil arbeide for en internasjonal "Kyoto 2"-avtale som sikrer reduserte utslipp av klimagasser fram mot 2020. En slik avtale må bidra til at teknologioverføringer fra den rike til den fattige verden blir gjennomførbare. Slik kan fattige land sikres en rettferdig økonomisk vekst de kommende tiår uten større utslipp enn nødvendig. For å sikre at avtaler som skal beskytte miljø og ressurser overholdes, må framtidens miljøavtaler inneholde sanksjonsmuligheter. Vi ønsker derfor å utvikle FNs miljøprogram til en Verdens Miljøorganisasjon med sanksjonsmuligheter.

En stadig økende privatisering av fellesgoder er en trussel mot miljø og grunnleggende menneskerettigheter. Innsatsen for tilgangen på rent vann og ren energi må økes.
Internasjonal handel må ta hensyn til miljø, og det er derfor behov for miljøreguleringer. Internasjonale miljøavtaler skal være overordnet WTO-reglene.

Arbeiderpartiet vil:

- bidra til internasjonalt press på de land som ikke har ratifisert Kyoto-avtalen, særlig industriland.
- være en pådriver for nye internasjonale forpliktende klimaavtaler etter at Kyoto-avtalen går ut i 2012.
- at Norge må bidra med kunnskap til arbeidet for en omlegging til mer miljøvennlige og fornybare energikilder.
- bidra til å redusere de globale klimautslippene gjennom nasjonale tiltak, bilateralt samarbeid og internasjonale tiltak, som f.eks. Verdensbankens karbonfond, og ved å støtte kapasitets- og kunnskapsbygging på klimaområdet i utviklingsland.
- at Konvensjonen om biologisk mangfold i sterkere grad følges opp og gjøres mer forpliktende.

Europa og EU

Norge har alltid hatt sterke bånd til resten av Europa. Vår visjon for fremtidens Europa handler om å finne løsninger på de problemer som opptar folk. Arbeiderpartiet ønsker å bidra til et fredelig Europa preget av samarbeid og demokrati. Vi ønsker et Europa som går fremst i arbeidet for global rettferdighet og fordeling, med respekt for internasjonale regler og bærekraftig utvikling. Vi ønsker et Europa som gir innbyggerne arbeid, økt velferd, rettferdig fordeling og en sterk velferdsstat.

Den Europeiske Union (EU) er sentrum for det europeiske samarbeidet. EU er i stadig utvikling, og står fortsatt foran betydelige utfordringer. Siden vi tok stilling til norsk EU-medlemskap i 1994, er EU blitt utvidet med 10 nye medlemsland og kan om en del år omfatte det aller meste av Europa. EU har utarbeidet en ny grunnlovstraktat som det nå skal holdes folkeavstemming om i en rekke land. Den siste fasen av EUs felles økonomiske politikk er gjennomført ved at euroen er innført i størstedelen av EU-området.

Et eventuelt tyrkisk EU-medlemskap kan medføre en ny, stor endring i Europa. Et så tett og omfattende samarbeid mellom et stort, muslimsk land og et stort antall land med kristen kulturbakgrunn, vil kunne være et viktig brobyggende bidrag til fred, stabilitet og demokrati i regionen, samt dialog mellom kulturer og religioner.

Norges tilknytning til EU bygger i dag på EØS-avtalen og konsultasjonsordninger avledet av denne, samarbeidsformer innenfor NATO, samt samarbeid på politi- og justissektoren gjennom avtalen om norsk medlemskap i Schengen-samarbeidet. EØS-avtalen har vært positiv og viktig for Norge. Gjennom EØS-avtalen har norsk næringsliv med noen unntak hatt full tollfrihet og like konkurransevilkår på EU-markedet som bedrifter innen EU, samtidig som vi på de områdene EØS-avtalen omfatter har beskyttelse mot anti-dumpingstiltak. EØS er også rammen for et mellomstatlig samarbeid med EU på andre områder som blant annet miljø, utdanning, forskning, helse og kultur. Gjennom EØS-kontingenten bidrar vi til økonomisk og sosial utjevning i forhold til de nye medlemslandene i EU.

Det norske folk har ved to folkeavstemninger sagt nei til norsk EU-medlemskap. Arbeiderpartiet har begge ganger anbefalt at det beste for Norge er å bli medlem i EU. Landsmøtet i Arbeiderpartiet har konkludert med at vi bør søke samarbeid og innflytelse, og ikke stille oss utenfor et samarbeid som kan skape bedre grunnlag for økt politisk styring og bedre utjevning av velferden i Europa, og at et medlemskap gir en politisk innflytelse og deltakelse som ikke ivaretas gjennom EØS-avtalen. Tettere samarbeid og integrasjon i Europa er av virkemidlene som sikrer et fredelig kontinent. Dette er fortsatt Arbeiderpartiets syn.

Samtidig skal Arbeiderpartiet være et parti med rom for ulike syn i EU-debatten. Ved begge de tidligere folkeavstemmingene har en del av partiet, blant annet AUF, ment at det er best å ikke bli medlem av EU. Det er også situasjonen i dag. Begrunnelsen er hensynet til full sysselsetting, muligheten til å føre en sosialdemokratisk politikk i Norge og handlefrihet internasjonalt.

Arbeiderpartiet mener Norge må ha handlefrihet når det gjelder en eventuell medlemskapssøknad i neste stortingsperiode. En forutsetning for en slik ny søknad er en stabil tilslutning i folket. En eventuell søknad om medlemskap vil være gjenstand for ny landsmøtebehandling i Arbeiderpartiet. Arbeiderpartiet mener en ny EU-søknad bør behandles på samme måte som tidligere, og vil respektere resultatet av en folkeavstemming.

Arbeiderpartiet vil:

- ha en aktiv europapolitikk, som uavhengig av norsk medlemskap tar vare på viktige målsettinger for Europas utvikling og for Norge.
- bidra til et tettere felles samarbeid med europiske land i øst og sør som ennå ikke er medlemmer av EU. Slikt samarbeid kan bidra til å fremme demokrati og menneskerettigheter, stabilitet og fred.
- arbeide for et Europa som har full sysselsetting som mål og som bygger på respekt for lønnstakernes rettigheter og forhindrer sosial dumping.
- at Europa i nært samarbeid med FN tar ansvar for å forebygge og håndtere kriser.
- at Europa og EU styrker arbeidet for bærekraftig utvikling og en bedre miljøpolitikk, blant annet gjennom en god landbrukspolitikk og ressursforvaltning.
- arbeide for økonomisk og sosial utjevning mellom landene i Europa.
- bygge opp økt kunnskap om EU-samarbeidet og EØS-avtalen, og økt bredde i Norges kontakter mot EU og EU-landene.
- styrke det nordiske samarbeidet og annet regionalt samarbeid i Europa.

En aktiv nordområdepolitikk

Norge må samarbeide med EU om en europeisk naboskapspolitikk som fremmer fred og demokrati i våre omgivelser. Det meste av norsk økonomisk sone til havs ligger nord for polarsirkelen. Det samme gjelder for en tredjedel av fastlandets kystlinje. Bevaring, høsting og videreforedling innen primærnæringen,e og særlig av de marine ressursene, er av vital betydning for Nord-Norge, og fordrer også et nært samarbeid med Russland. Arbeiderpartiet vil satse mer på våre Nordområder, både politisk, økonomisk og sosialt på en måte som ivaretar miljøet og fremmer en langsiktig, fredelig utvikling i området. Folkelig deltakelse og samarbeid over landegrensene i nord er et viktig satsingsområde. Urfolksdimensjonen må vektlegges.

Arbeiderpartiet vil:

- ha en aktiv og offensiv nordområdepolitikk som i varetar våre interesser i nord.
- samarbeide med Russland for å sikre en bærekraftig utnyttelse av fiskeriressursene i Barentshavet. Fiskejuks må forhindres gjennom blant annet samordning av kontrolltiltak.
- arbeide for en egen multilateral Barentshavavtale, der alle interesserte parter trekkes inn, med minimumsstandarder og kjøreregler som regulerer skipsfart og andre aktiviteter i Barentshavet, ikke minst av miljøhensyn.
- ha en større innsats på forsking og kompetansebygging både innenfor miljø, natur og petroleumsvirksomhet i nord. Dette gjøres ved å etablere et barentsinstitutt i Kirkenes.
- utvikle en høy sjøsikkerhet og oljevernberedskap i nært samarbeid med russiske myndigheter.
- at Norge skal være en pådriver i det internasjonale samfunnet for å rydde opp i miljøproblemene på Kolahalvøya og de øvrige regionene i Nordvest-Russland.

Ny sikkerhetspolitikk i en forandret verden

Mange sikkerhetspolitiske utfordringer melder seg med økende tyngde: Terrorisme, spredning av masseødeleggelsesvåpen, regionale konflikter, skjøre statsdannelser og organisert kriminalitet. Dette må møtes med et bredt spekter av virkemidler, herunder bygging av retts- og politivesen, utvikling av sivile samfunn, demokratisering, humanitær innsats, langsiktig bistand, og militære midler. Vi må finne politiske løsninger på underliggende konflikter, og legge større vekt på forebyggende tiltak. Vi må bygge broer og samarbeid mellom ulike kulturer og religioner. Internasjonal styring og kamp mot fattigdom er viktig også av sikkerhetspolitiske hensyn. Skaper vi rettferdighet, skaper vi fred.

Norsk sikkerhetspolitikk skal bidra til å sikre Norges suverenitet og territorielle integritet. Dette skal skje både gjennom overvåkning og tilstedeværelse i norske områder, og gjennom deltakelse i internasjonale organer og operasjoner. Sikkerhetspolitikken må beskytte individene så vel som staten. Norge må bidra til å styrke internasjonale regler, normer og standarder. FN og regionale organisasjoner er våre viktigste instrumenter for å forebygge og hindre sosiale, økonomiske og politiske spenninger. Arbeiderpartiet bygger vår sikkerhetspolitikk på norsk medlemskap i NATO. Vi vil videreutvikle NATO-samarbeidet og styrke OSSEs og Europarådets arbeid for fredelig konfliktløsing, godt styresett, demokrati og menneskerettigheter. EU er i ferd med å utvikle en bred europeisk sikkerhetspolitikk med vekt på politisk samarbeid og andre virkemidler enn kun de rent militære. Arbeiderpartiet mener det er viktig at Norge følger med i denne utviklingen og deltar i samspillet mellom det europeiske og transatlantiske samarbeidet.

Norsk deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner må være klart og entydig forankret i folkeretten og FN. For å ivareta hjelpearbeidernes og organisasjonenes sikkerhet, er det viktig å skille klart mellom militær innsats og humanitær nødhjelp. Arbeiderpartiet vil samarbeide med EU, NATO og andre om kombinerte sivile og militære innsatser for å fremme menneskelig så vel som statlig sikkerhet. Deltakelse i FN-ledede fredsoperasjoner og styrking av FNs krisehåndteringsevne må prioriteres. Vi må derfor involvere oss mer i FNs operasjoner for fred.

Arbeiderpartiet vil føre en aktiv politikk for nedrustning og ikke-spredning av masseødeleggelsesvåpen. NATO må revurdere sin atomstrategi og redusere atomvåpnenes rolle i sikkerhetspolitikken. Vårt mål er fullstendig avskaffelse av atomvåpen.

Arbeiderpartiet vil:

- bekjempe terror med en bred strategi, hvor kamp mot fattigdom og urettferdighet er en viktig del.
- arbeide for eliminering av alle strategiske og taktiske atomvåpen.
- arbeide for en avtale som hindrer spredning av anlegg for anriking av uran og gjenvinning av plutonium.
- ha flere atomvåpenfrie soner og at det etableres en sone fri for masseødeleggelsesvåpen i Midtøsten.
- arbeide for at prøvestansavtalen skal tre i kraft.
- gå imot opprustning i verdensrommet.
- støtte programmer som sikrer og eliminerer våpenmateriale og våpenarsenaler.
- bidra til fortgang i gjennomføringen av avtalene om kjemiske og biologiske våpen.
- arbeide for økt internasjonal kontroll med håndvåpen.
- føre stram kontroll med norsk våpeneksport.
- gå inn for å opprette regionale overvåkingsmekanismer som ledd i FNs konfliktforebyggende virksomhet.
- støtte programmer som sikrer våpenmateriale og våpenarsenaler, og i regi med FN støtte en global nedbygging av arsenaler og våpenindustri.

Norske forsvarsutfordringer

Forsvaret må tilpasse seg et moderne trusselbilde. Nye og mer sammensatte trusler øker behovet for et fleksibelt Forsvar som kan håndtere et bredt spekter av ulike oppgaver. Forsvaret må ha tilgjengelig operativt personell til innsats i kriser, konflikter og krig, ute og hjemme. Forsvaret skal ivareta vår nasjonale sikkerhet og trygge vår territoriale suverenitet. Samtidig må Norge bidra til fred og sikkerhet internasjonalt. Arbeiderpartiet vil fortsette å bygge vår totale sikkerhet på internasjonalt samarbeid og allmenn verneplikt.

Omstillingen i Forsvaret må fortsette, og ubalansene mellom drift og investeringer må rettes opp. Forsvaret har ikke i tilstrekkelig grad klart å frigjøre ressurser til nye oppgaver. Arbeiderpartiet skal være en pådriver for samsvar mellom Forsvarets struktur, oppgaver og de vedtatte finansielle rammer. Den vedtatte langtidsplanen for Forsvaret må følges opp i perioden. Arbeiderpartiet sier nei til omfattende privatisering av Forsvarets støttefunksjoner. Vi vil fokusere på den ressurs som de ansatte og deres kompetanse utgjør for utviklingen av Forsvaret, og omstillingen i Forsvaret skal skje i nært samarbeid med de ansattes organisasjoner.

Arbeiderpartiet vil:

- tilpasse Forsvaret til et moderne trusselbilde.
- at Forsvarets oppgaver, struktur og økonomiske rammer må samsvare, og at Forsvarets økonomistyring må bedres.

Flyktninger og innvandring

Det er i dag millioner av flyktninger i verden i eksil. De er tvunget til å forlate hjemlandet på grunn av forfølgelse, krig og konflikt. Enda flere lever på flukt inne i sitt eget land. Mennesker på flukt risikerer fengsel, tortur og kanskje død på grunn av sine meninger eller sin stilling i samfunnet. Derfor slår internasjonal rett fast at mennesker i slike situasjoner har rett på beskyttelse.

Arbeiderpartiet står for en human, solidarisk og rettssikker flyktningpolitikk. Norge har en klar moralsk forpliktelse til å ta sitt ansvar for mennesker i nød. Vi bygger vår asyl- og flyktningpolitikk på internasjonale rettsprinsipper uttrykt gjennom menneskerettighetserklæringen og flyktningkonvensjonen. Her har vi forpliktet oss til å ta imot et visst antall kvoteflyktninger gjennom FN, i tillegg til de som søker opphold på individuelt grunnlag. Skal flyktningpolitikken være rettferdig, er det viktig å ha klare regler og internasjonalt samarbeid. Grunnløse asylsøknader og misbruk av asylordningen må hindres, slik at det ikke får ødelegge for dem som har et faktisk behov for beskyttelse.

Norsk innvandringspolitikk er regulert. Arbeidsinnvandrere utenfor EØS-området må ha kompetanse det er særlig behov for. Arbeiderpartiet vil opprettholde dette kravet. Samtidig må vi ikke bidra til å tappe fattige land for verdifull arbeidskraft. Utvidelsen av antall EU-land, har imidlertid muliggjort en arbeidsinnvandring i større omfang enn tidligere. Arbeiderpartiet er positiv til den nye arbeidskraftinnvandringen som kommer som en følge av EU-utvidelsen, og mener at de må bys de samme lønns- og arbeidsvilkår som norske arbeidere. For å sikre at norske lønns- og arbeidsvilkår overholdes ved arbeid i Norge, vil vi ta initiativ til en bred vurdering av om lovverk og virkemidler knyttet til utstasjonering av arbeidstakere, allmenngjøring av tariffavtaler, håndheving og kontroll er hensiktsmessig utformet.

Arbeiderpartiet vil:

- bidra til en større internasjonal innsats for internt fordrevne flyktninger.
- øke kvoten for overføringsflyktninger fra FN til 1500 personer i året.
- forsere arbeidet med utsendelse av utlendinger med ulovlig opphold og intensivere arbeidet med å få til returavtaler med flere land.
- øke ressursene og gjennomgå regelverk for å sikre en bedre kontroll med og oppfølging av utlendinger som oppholder seg ulovlig i Norge.
- etablere kompetansemottak for asylsøkere og flyktninger med traumatiske opplevelser bak seg, slik at de kan gis et godt behandlingstilbud.
- forbedre vilkårene for enslige flyktningbarn som kommer til Norge.
- at såkalte ureturnerbare asylsøkere som samarbeider med norske myndigheter om hjemreise, ikke må fratas dagens støtte. For asylsøkere med endelig avslag som har muligheter til frivillig å reise, men som nekter å samarbeide, bør det vurderes bosetting i egnede mottak, samtidig som arbeidet med uttransportering må intensiveres.
- gi Utlendingsdirektoratet innsyn i strafferegisteret, slik at kvinner kan opplyses om at ektefelle er dømt for vold eller utukt.

- at norske statsborgere som er dømt for vold mot ektefelle skal få fem års karantene før vedkommende kan få familiegjenforening med ny utenlandsk ektefelle.
- engasjere oss aktivt på europeisk plan for å hindre at EUs nye tjenestedirektiv svekker muligheten til å håndheve nasjonale lønns- og arbeidsvilkår.
- ta bort underholdskravet for dem som har fått opphold på humanitært grunnlag.
- at asylsøkere som har fått endelig avslag må samarbeide med norske myndigheter. I de tilfeller der en samarbeider med norske myndigheter om utreise, men der utreise av ulike årsaker ikke er mulig, skal disse få ny mulighet til å få sin sak behandlet.
- at barnevernet skal ha omsorgsansvaret for unge enslige asylsøkere.

Stikkordsregister fra A til Å

side

A

Adopsjon 38
Alderdom 40, 41
Alkohol 34
Allemannsrett 32
Arbeid 12, 23, 52
Arbeidsliv 12, 16, 23, 52
Arbeidsmiljølov 24
Atomkraft 25
Avgifter 27

B

Barn og unge 13, 33
Barnehager 13, 31, 38
Barnevern 37, 60
Barentsregionen 26, 57
Bedriftsdemokrati 25
Bibliotek 31
Bioenergi 23, 26
Biologisk mangfold 32, 55
Bioteknologi 15,53
Bistand 50, 53
Bolig 14, 45

C

CO_2 25, 51

D

Demokrati 9
Dyr 15, 23, 32
Dødsstraff 53

side

E

Eierskap 25
Eldre 40
Elektrisk kraft 18, 25
Energi 25
Enslige 43
Etikk 53
EU 55
EØS 56, 59

F

Familie 38
Fattigdom 43, 50, 53, 57
Film 17, 31
Fiske 19, 32, 35, 57
Flyktninger 44, 59
FN 51
Forebygging 33, 40
Forskning 14
Forsvar 32, 58
Fred 50, 56
Frihet 6
Frivillig arbeid 32
Funksjonshemmede 44
Fylkeskommune 20, 48
Fødselspermisjon 38

G

Gass 25, 31, 55
Globalisering 50
Grunnprinsipper 6
Grunnskolen 12

H

Havbruk 19
Helse 33, 39
Homofile og lesbiske 7, 24, 39
Høyere utdanning 14, 23

I

Idrett 33
Industri 18
Innvandring 59
Integrering 44
Internasjonalt 51

J

Jakt 32
Jernbane 21
Jordbruk 22, 35

K

Kirken 34
Kollektivtrafikk 21
Kommuner 20, 48
Kommuneøkonomi 48
Kommunikasjon 21
Kriminalitet 46
Kultur 30
Kunnskap 12
Kyoto-avtalen 25, 31, 55
Kystpolitikk 19

L

Landbruk 22, 56
Like muligheter 44
Likestilling 44
Livssyn 34
Lokaldemokrati 20
Læring 12, 16

M

Miljø 25, 31,50,55
Mobbing 12, 38

N

Natur 31, 50
Nordområdene 57
Næringsliv 16

O

Offentlig sektor 47
Olje 18, 26, 57
Oljepenger 28
Omsorg 38
Oppvekst 38

P

Pensjon 41
Petroleum 25, 57
Politi 46
Privatskoler 12

R

Rammebetingelser 27
Regioner 20
Religion 34
Rettferdighet 43
Rus 40, 46

S

Samferdsel 21
Samiske spørsmål 34
Sikkerhetspolitikk 57
Skatt 27
Skipsfart 18, 57
Skole 12, 33

Solidaritet 4, 8
Sosial rettferdighet 43
Sosialdemokrati 10
Studenter 14, 22

T

Tannhelse 41
Terror 57
Trafficking 53

U

Uføretrygd 43
Ungdomsskole 13
Universiteter 14
Utdanning 14
Utenrikspolitikk 50

V

Veier 21
Velferdskontrakt 43
Verdier 6, 53
Videregående skoler 13, 45
Vindkraft 26
Voksenopplæring 16
Våpeneksport 58

W

WTO 23, 51

Ø

Økologisk landbruk 23
Økonomiske utfordringer 27

Design og trykk:
Mediehuset GAN, juni 05

Fotokreditt:
Forsidefoto: Johner/Scanpix, side 5: Mikael Andersson/Mira/Samfoto,
side 11: John & Lisa Merrill/Getty Images, side 29: Baard Næss/NN/Samfoto,
side 37: Chev Wilkinson/Getty Images, side 48: UN/DPI Photo

Arbeiderpartiet